

:spaning

:spaning

36-37/2022

TEMA FARSOTER

Värde 75:-

Vi hjälper dig att spana

Spaning är en tidskrift om kulturarvet i Västmanland, som det såg ut igår och som det ser ut idag. Spaning vill vara till hjälp och inspiration för alla som på olika sätt arbetar med att göra kulturarvet tillgängligt, känt och levande i Västmanland, samtidigt som vi bjuder på kunskap, inspiration och tips till alla dem som intresserar sig för kulturarvet till vardags. Spaning ges ut av Västmanlands läns museum och Västmanlands Hembygdsförbund och Fornminnesförening.

Omslagsbilder

Framsida

Under pandemin covid-19 har vi alla fått lära oss att använda munskydd i offentliga miljöer. Diskussionerna kring munskyddens kvalitet och säkerhet har diskuterats flitigt. Metoden att skydda sig mot sjukdomar via masker är inte ny. Redan på medeltiden användes snabelliknande masker som skydd mot digerdöden. Foto: Shutterstock

Baksida

Tiden i hemmakarantän under pandemin covid-19 väckte en skaparlust hos många människor. Flera hantverkare upptäckte att coronaviruset var vackert i närbild, vilket resulterade i en uppsjö av olika virusfigurer och konsthantverk i coronans tecken. En av dessa konsthantverkare är Ioannis Papadonikolakis som skapat figuren på bilden på baksidan och också tagit bilden.

INNEHÅLL

- 3** > **Välkommen till Spaning** Av Jennie Schaeffer
- 4** > **Spegeln**
Farsoter genom tiderna. Av Hans Almgren
- 10** Syfilis – och kraniet från klostret. Av Ida Andersson
- 14** Pesten gjorde Västerås och Sala till huvudstäder. Av Anders Lif
- 18** Barnmorskor och klockare i kamp mot smittkoppor. Av Johan Andersson
- 20** Kolerakyrkogårdar utmed Strömsholms kanal. Av Krister Ström
- 24** Unge Carl Henrics dagbok. Av Lena Engström Englin
- 26** Regementsövningen som kom av sig. Av Ivan Klaesson
- 28** Nervfeberutbrott ledde till razzia. Av Camilla Hjelm
- 31** Först i Sverige! Av Lena Engström Englin
- 32** Sjukhusen vi ärvde. Av Anna Bromarker
- 36** Jobbigt i startgroparna. Av Ingvar Selin
- 38** Min vackra vän fanns inte mer. Av Gunilla Albért
- 39** Med handskar i katedern. Av Robert Persson
- 40** Waiting to breathe. Av Patrik Hedljung
- 44** Biblioteket – en del av överlevnadsstrategin. Av Katarina Curman
- 46** I farsoternas spår. Av Fredrik Badh
- 48** > **Från föreningarna** Åren då barnen dog. Av Bernt Andersson
- 50** > **Ur samlingarna** Får ej betäcka Nafvelen. Av Ida Andersson och Lena Engström Englin
- 52** > **Ur litteraturen** Demonen tar vad den vill. Utdrag ur Maj Hirdmans bok *I törn och blomma* (1944)
- 54** > **Experten** Den digitala studenten. Av Alicia Brännback
- 56** > **Spanaren** Med covid-19 in i framtiden. Av Jan Smedjegård
- 58** > **Utflykten** Jag är sjuk! Lyssna och välj rätt bot för min kropp. Av Jennie Schaeffer

- 1** **Nyheter**
- 1** **Pris och beröm**
- 3** **Nytt från läns museet**
- 4** **Nya rapporter**
- 4** **Nya böcker**

Farsoter nu och då

RUBRIKER SOM "WHO öppnar för vaccinationstvång: Sista utväg" och "Tiotusentals protesterar mot hårda åtgärder och vaccin" går i skrivande stund att läsa i kvällstidningarna. När du läser det här numret av Spaning har läget möjligen blivit ett helt annat, till exempel klassas kanske inte covid-19 längre som en samhällsfarlig sjukdom. Pandemin och alla restriktioner är förhoppningsvis på väg att bli en del av vår historia.

SPANING MED TEMA FARSOTER innehåller berättelser om farsoter och sjukdomar från historien och från nutid, berättelser som ger oss perspektiv på nuet. Idag finns en stor stress kring framtiden hos många och det är lätt att välja de enkla förklaringarna. Därför är jag glad över detta nummer av Spaning som jag hoppas kan ge perspektiv på samtida händelser.

NÅGOT SOM JAG är extra stolt över är att vi publicerar en del av en lågmäld men viktig samtidsdokumentation om covid-19. Fotograf Patrik Hedljung befann sig på

infektionskliniken i Västerås under andra covid-19-vågen. Ett urval av foton från projektet som han kallar "Waiting to breath" finns i detta nummer av Spaning. Dokumentationen som i sin helhet omfattar ungefär 70 fotografier finns numera i Västmanlands läns museums samlingar.

I DET HÄR NUMRET av Spaning kan du också läsa om kolerans spridning i länet och de kyrkogårdar som uppkom, barnvaccineringen mot smittkoppor och vilka som utförde den. Spaning innehåller också artiklar om spanska sjukan och regementet, pestens påverkan på samhället, om att studera till sjuksköterska på Mälardalens Universitet, om att sitta i karantän under covid-19... och om mycket mer.

GOD LÄSNING!

Jennie Schaeffer, läns museichef

Vaccinmotståndet var stort redan år 1802, då James Gillray målade denna karikatyr-bild kallad "The cow-pock", där de vaccinerade får kroppsdelar från kor efter att ha vaccinerats med kokoppor. Foto: Wellcome Collection, Wikimedia Commons

Farsoter genom tiderna

Av Hans Almgren

"Många sägner i Arboga omnejd bevarar minnet av digerdödens hemska tid. Ännu för 150 år sedan brukade folket göra korstecken, då någon oförväntat föll i nysning, emedan digerdöden börjat med detta symptom. En by i Medåker, Östberga, sägs förr ha hetat Ödesberga, vilket namn den fått under digerdödens tid, då allt folket i byn dött ut, så att den blivit öde."

SÅ SKREV ARBOGAPRÄSTEN Gunnar Bergström år 1909 i *Arboga krönika*. Även om vi inte längre gör korstecken när någon nyser säger vi *Prosit!*, latin för *Må det gå dig väl!* En nysning är inte bara en utjämning av lufttrycket i huvudet, den kan också vara en förelöpare till en livsfarlig sjukdom.

DIGERDÖDEN, PESTEPIDEMIN 1347–1350, är den i särklass största katastrofen i Sveriges historia med över 250 000 döda. Hur läget var i Västra Mälardalen vet vi inte men troligen skonades vi inte. Borgmästaren i Visby berättade i ett brev hur en "illgärningsman" innan han brändes på bål hade erkänt att han förgiftat brunnarna i bland annat Stockholm och Arboga. Kanske var det då byn Ödesberga fick sitt namn?

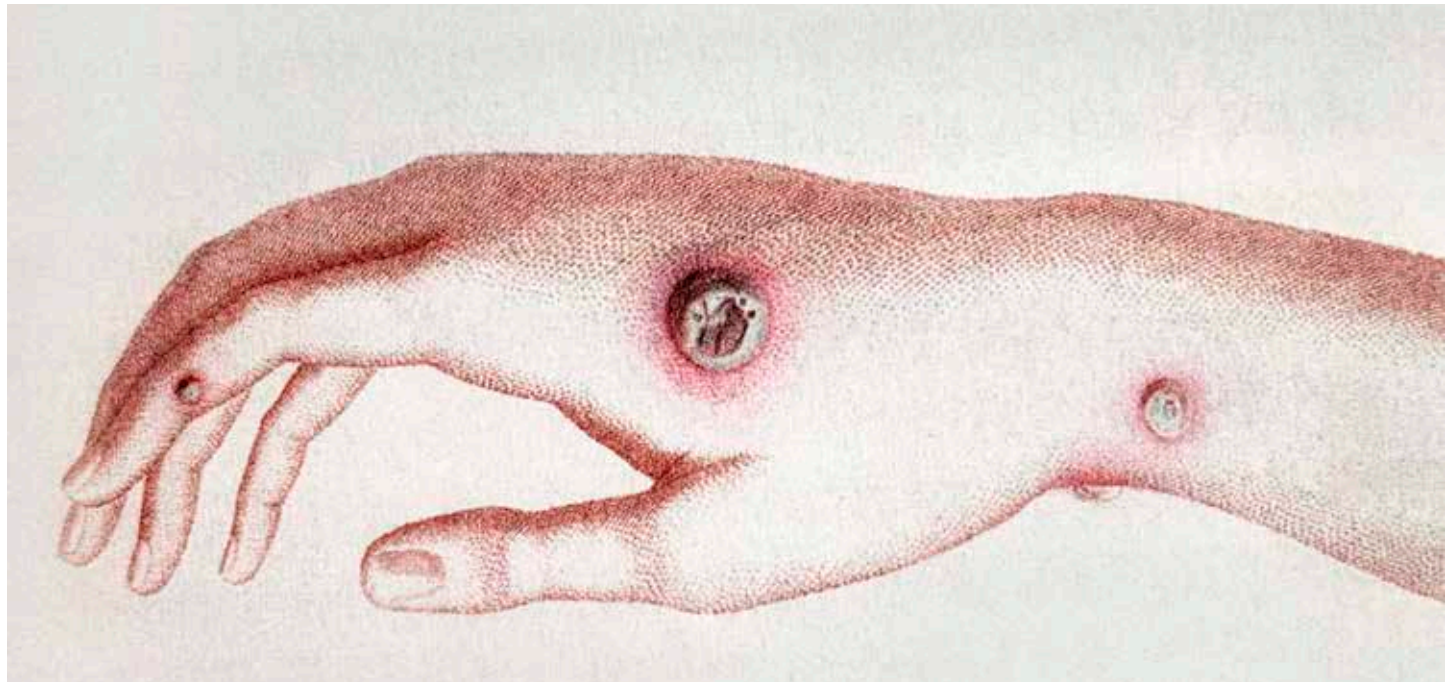
HUR SPREDS DÅ FARSOTERNA? Vår tids pandemi ger svar på frågan: Sjukdomar sprids när människor träffas. Under tidigare århundraden var det inte barhäng på skidsemestern eller charterresor som bidrog till smittspridningen utan krig och handel. De soldater som dog av en kula eller en bajonett i magen var endast en bråkdel mot dem som dog av feber- och magsjukdomar som härjade i förläggningarna och ombord på de trånga skeppen. De som trots allt

tillfrisknade smittade ned civilbefolkningen i de erövrade områdena. De lyckliga som kom hem med livet i behåll smittade ned dem där hemma.

KORSTÅGEN PÅ 1000- och 1100-talet var varken ärorika eller hedersamma för kyrkan, och än värre blev det när korsfararna återvände med allehanda sjukdomar som böldpest, tyfus, smittkoppor och spetälska.

SYFILISENS URSPRUNG ÄR OMDISKUTERAT, men huvudteorin bland medicinhistoriker är att syfilis redan fanns i Amerika när Columbus kom dit 1492. Syfilis dök upp i Europa första gången i Neapel 1494 när staden belägrades av franska soldater. De styrande i Neapel drev då ut bordellernas prostituerade för att dessa skulle vänslas med fransmännen och göra dem stridsodugliga – ett slags bakteriologisk krigföring.

TILL SVERIGE KOM SYFILIS på 1500-talet men blev allmänt spridd först på 1700-talet, särskilt bland landsbygdens fattiga som smittades av hemvändande och inkvarterade soldater, säsongsarbetare, gårdfarihandlare och andra kringresande. Patienterna på 1700-talets landsortslasarett

Läkaren Edward Jenner upptäckte att mjölkpigor fick kokoppor men inte smittkoppor. Den 14 maj 1796 tog han var från den kokoppssmittade pigan Sarah Nelmes hand (se bild) och förde in det i huden på en åttaårig pojke. Pojken fick en lättare infektion men tillfrisknade. Sex veckor senare infekterade Jenner samma pojke med smittkoppsvar. Pojken blev inte sjuk. Foto: Wellcome Collection, Wikimedia Commons

dominerades av veneriska patienter (än så länge kunde man inte skilja på syfilis och gonorré). På Västerås lasarett utgjorde dessa 66 procent av patienterna omkring år 1800.

DIGERDÖDEN BLEV LÅNGT IFRÅN den sista pestepidemin i Sverige. Ett drygt tjugotal farsoter rapporterades innan den allra sista pestepidemin drabbade Sverige åren 1710–1713, mitt under det stora nordiska kriget när Karl XII befann sig i Turkiet. Stockholm blev en livsfarlig stad att vistas i. Det kungliga rådet med kanslipresidenten Arvid Horn i spetsen inkvarterades i Arboga och den kungliga familjen i Sala – båda städerna var relativt skonade från pesten.

SMITTKOPPORNA VAR 1700-TALETS VÄRSTA gissel med drygt 15 000 dödsfall 1779. Det var nästan enbart barn som drabbades. I princip alla smittades. De flesta överlevde men fick stora ärr i ansiktet och på kroppen. Det sägs att 1700-talets porträttmålare blev experter på att retuschera bort koppärren på de sköna damer som skulle avbildas.

DEN ALLRA FÖRSTA VACCINERINGEN i Sverige utfördes av Eberhard Munck af Rosenschöld i Lund 1801. Han använde ympmateria som han hade fått av Edward Jenner, vaccinets upptäckare. Jenner hade skickat glasburkar fyllda med bomullstråd som doppats i ympmateria, till drygt 80 läkare runt om i Sverige. En av dessa var stadsfältskären

Carl Zetherman i Arboga som genast satte igång att vaccinera Arbogaborna.

MEN DET RÄCKTE INTE med några entusiastiska läkare för att vaccineringen skulle lyckas. Det gällde att övertyga människorna runt om i landet om vaccineringens fördelar. ”Skall någonsin Vaccinationen blifva allmän, så skall den befrämjas af Rikets Prästerskap.” Så skrev en läkare 1802 och så blev det också. Sverige delades in i 2 400 vaccineringsdistrikt, en för varje församling. Prästen blev ofta vaccinationsföreståndare – predikstolen var den tidens medium för masskommunikation och alla samhällsklasser kom till gudstjänsterna. De som sedan utförde själva vaccinationen var församlingens klockare, barnmorska eller skollärare.

JENNERS UPPTÄCKT BLEV LÄKARVETENSKAPENS första triumf i kampen mot farsoterna. År 1816 blev smittkoppsvaccinering obligatorisk, den första preventiva hälsoåtgärden någonsin i Sverige. Det sista kända fallet av smittkoppor inträffade i Somalia år 1977. Världshälsoorganisationen WHO förklarade 1980 smittkoppor som utrotade – den enda sjukdom som människan har lyckats utrota.

VID 1800-TALETS BÖRJAN HADE pesten för länge sedan klingat av i Sverige. Men det fanns många hot. Rödsoten,

Epidemisjukhuset i Arboga låg på Sjukhusgården. Det donerades till staden av överstinnan Euphrosyne Heijkenskiöld. Foto: Gustav Angel, Arboga Museum

eller dysenterin som den också kallades, var en sjukdom som finns beskriven sedan tidig medeltid. Symptomen var ständiga diarréer.

UNDER TREFRONTSKRIGET MOT RYSSLAND och Danmark spreds rödsoten i Västmanland. Det vanliga namnet blev "fältsjukan" eller "lantvärnssjukan" eftersom det ofta var soldater som spred sjukdomen. Det hände att febersjuka soldater lämnades kvar i gårdarna när den övriga truppen marscherade iväg. I Arboga blev läget synnerligen kritiskt i december 1808 när 300 ryska krigsfångar med bevakning inkvarterades i staden. I januari 1809 beskrev provinsialläkaren i Västerås hur fältsjukan härjade i hela länet, "i synnerhet bland de fattigare och den arbetande klassen". Armén upprättade i januari ett fältsjukhus i Arboga med 50 vårdplatser. Från Stockholm kom packlårar med utrustning: 50 madrasser, 100 bomullslärftskjortor, 50 nattmössor, två lavemangssprutor med mera. Personal, mat, ved, vatten, tvätt och allt annat ordnades som vanligt genom entreprenadauktion: den som krävde minst fick jobbet.

TROTS SJUKHUSET, eller kanske på grund av det, ökade dödligheten i Arboga kraftigt under första halvåret 1809. Särskilt under de första månaderna av 1809 bidrog de många krigsfångarna till att hälsotillståndet ytterligare försämrades.

ÅR 1834 VAR DET dags för nästa farsot, koleran som spreds via infekterat vatten. Framst var det fattiga och trångbodda i städernas slum som drabbades. Kolerasmittade kunde genom diarréer och kräkningar förlora upp till 30 liter kroppsvätska på ett dygn. Via Göteborg spreds koleran in i landet. Jönköping och Stockholm drabbades hårt. I slutet av augusti nådde koleran även Arboga med totalt 26 döda. Ytterligare ett femtiotal insjuknade i kolera men överlevde.

ÄNNU HADE MAN INGEN aning om kolerans smittvägar. Somliga ansåg att koleran överfördes från person till person via ett osynligt smittämne. Andra menade att det var partiklar från jordens innandöme eller från rymden. Eller var det Guds straff för människans syndiga leverne?

ARBOGAS VÄRSTA KOLERAEPIDEMI drabbade staden 1853 då 79 personer avled under tre höstmånader. Ett provisoriskt karantänssjukhus anlades vid Sophielund utanför staden med sadelmakaren Spangenberg som föreståndare. Stadens båda läkare delade sin tid mellan sjukhuset vid Sophielund och hembesök i staden. Enligt deras läkarrapporter kunde kräkningarna och diarréerna hävas genom att lägga en senapsdeg på magen, isbitar i munnen, åderlåtning eller isomslag på huvudet.

Varningsskylt från smittkopps epidemin i Arboga år 1877. Foto: Merit Åhs Janbrink, Arboga Museum

ARBOGA LYCKADES MOT SLUTET av 1800-talet bli av med både smittkoppor och kolera, men fortfarande härjade scharlakansfeber, difteri och tyfoidfeber. Åren 1889–1892 krävde influensapandemin ”ryska snuvan” totalt en miljon människoliv världen över. I Arboga drabbades 200 personer.

”**WI WETA EJ HURU**, men vi weta, att det så är”. Så svarade Munck af Rosenschöld på frågan om varför kokoppor kunde göra människor immuna mot smittkoppor. Svaret kom under andra hälften av 1800-talet när mikrobiologin slog igenom med fransmannen Louis Pasteur och tysken Robert Koch som två av de stora giganterna. Äntligen kunde de bevisa att sjukdomar sprids genom att ett smittämne överförs från en person till en annan.

I SLUTET AV 1800-TALET upptäckte Robert Koch i Berlin både kolerabakterien och tuberkelbacillen. Upptäckten av tuberkelbacillen möjliggjorde behandling av tuberkulos och på många platser inrättades sanatorier. Men det var främst den ökande bostads- och levnadsstandarden i Sverige som gjorde tuberkulosbekämpningen framgångsrik.

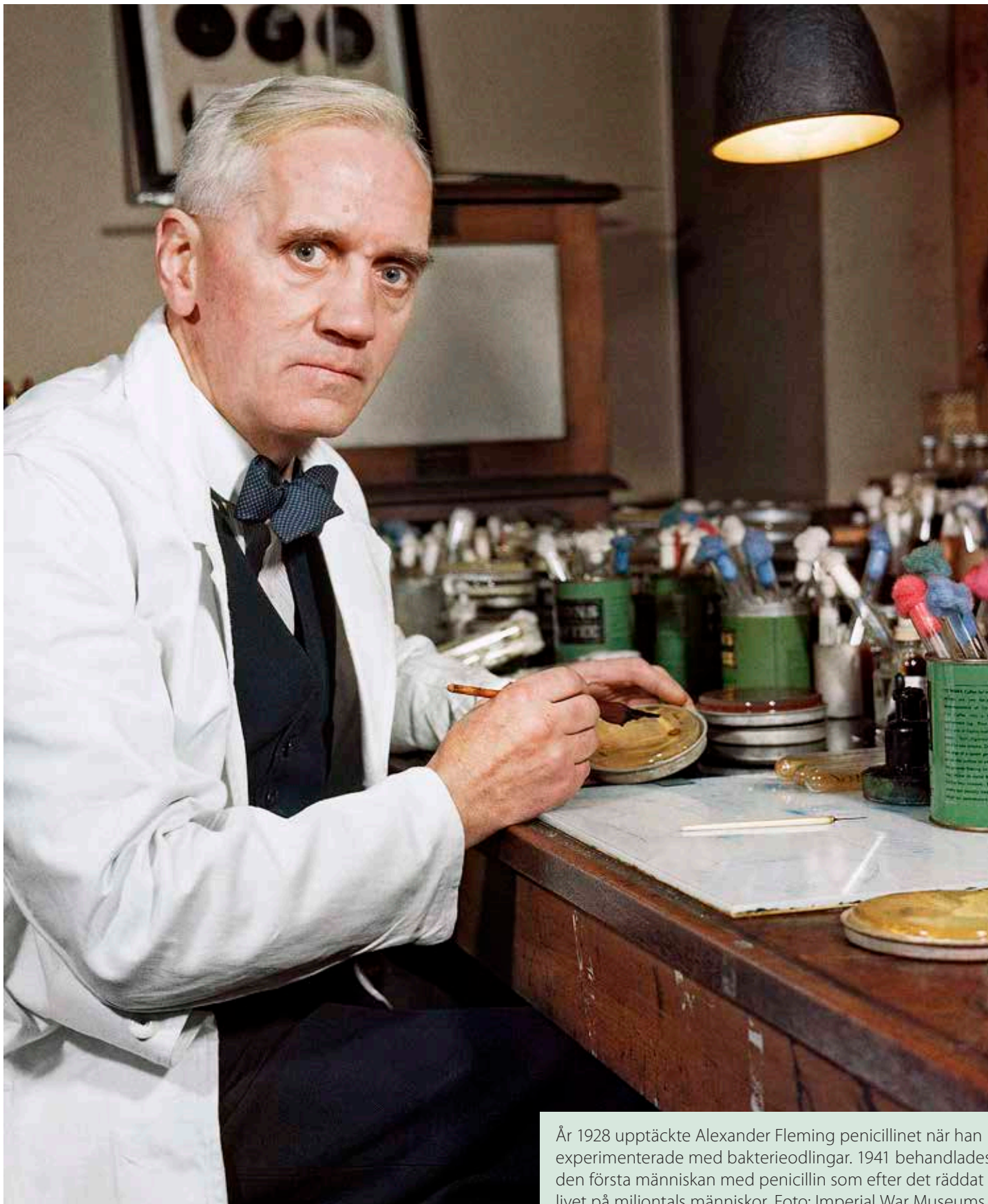
PASTEUR PÅVISADE att om man upphettar en vätska – det må vara vin, öl eller mjölk – till en viss temperatur så dör organismerna. Processen kom senare att kallas *pastörisering*. Pasteurs stora triumf kom år 1885.

Han hade då i några år arbetat med rabies, i Sverige kallad *vattuskräck*. Ingen som blivit biten av ett rabiesmittat djur hade dittills överlevt. Pasteur vidareutvecklade Jenners metod och vaccinerade kaniner och hundar mot rabies. Det fungerade. Sommaren 1885 vaccinerade Pasteur en nioårig pojke, som några dagar tidigare hade blivit biten av en galen hund. Vaccinet fungerade och pojken blev inte sjuk!

BAKTERIOLOGIN OCH VIROLOGIN gjorde att en rad mikrosjukdomar blev behandlingsbara i Sverige kring sekelskiftet 1900: syfilis, lepra/spetälska, mässling, difteri, scharlakansfeber med flera.

ÅR 2015 SKREV MEDICINHISTORIKERN Nils Uddenberg: ”Idag kan vi ha svårt att förstå vad människor kände inför epidemier för bara hundra år sedan. Lite naivt utgår vi ifrån att sådana förhärjande farsoter som pest, kolera eller barnförlamning hör till det förflutna.” Men i det avseendet har coronapandemin fått oss att tänka om. När WHO den 11 mars 2020 förklarade covid-19 som en pandemi (av grekiskans *pan* = all; en epidemi i hela världen) insåg också vi att epidemier inte enbart hör historien till, eller enbart drabbar länder långt bort. Corona lär vi få leva med ytterligare en tid. Därför önskar vi varandra *Prosit!* i dessa tider, med eller utan nysning, men på behörigt avstånd. Och, naturligtvis, fullvaccinerade!

År 1928 upptäckte Alexander Fleming penicillinet när han experimenterade med bakterieodlingar. 1941 behandlades den första människan med penicillin som efter det räddat livet på miljontals människor. Foto: Imperial War Museums

Kraniet, från individen begravd vid Dominikanerklostret, sedd från sidan med tydliga patologiska förändringar runt ögon och panna.

Kraniet framifrån. Notera suturen i pannan, *sutura metopica*.

Foton: Ida Andersson, Västmanlands läns museum

Syfilis – och kraniet från klostret

Av Ida Andersson

Västmanlands läns museums arkeologiska samlingar innehåller utöver föremål också osteologiskt material, det vill säga benmaterial. En speciell samling är benmaterialet från Dominikanerklostret i Västerås som grävdes ut på 1950-talet. Klostret, eller konventet, var i bruk mellan åren 1244–1527 och låg på Munkholmen, där Västerås stadshus ligger idag. Under utgrävningen av klostret återfanns mellan 1 000–2 000 skelett, vilka begravts både inne i och utanför byggnaden. De flesta skeletten är ännu inte analyserade, men ett som studerats närmare visar på syfilitiska förändringar.

EN OSTEOLOG KAN, genom att okulärt analysera ett benmaterial, utröna vilken art benet tillhör. Under rätt förutsättningar kan också biologiskt kön och ålder på individen fastställas. Ibland går det att hitta spår av sjukdomar och fysiska trauman som individen hade under livet, eller vid dödstillfället. Exempel på identifierbara sjukdomar är tuberkulos, spetälska och metaboliska sjukdomar som anemi, C- och D-vitaminbrist samt ledsjukdomar som artros och osteoporos. En av de

mer utdragna sjukdomarna som också kan synas i skelettet är syfilis.

I SVERIGE STARTADE SPRIDNINGEN av syfilis under 1500-talet, möjligen via danska soldater. Det finns teorier om att flera soldater begravdes vid klostret runt befrielsekriget och slaget om Västerås 1521. Ett kranium som återfanns vid klostret är från en vuxen individ med spår av vad som skulle kunna vara syfilis. Baserat på

kraniet berättar en preliminär bedömning att den har övervägande kvinnliga drag och att individen var minst 30–40 år gammal vid dödstillfället. Nämnvärt är även att kraniet har en ovanlig sutur som går över pannan – *sutura metopica*. Suturen är ofarlig men sällan förekommande hos vuxna individer. Spåren av syfilis hos denna individ kan beskrivas som ”maskhål” på hjässan och runt ögonhålorna, vilket är typiskt för ett senare stadie av syfilis. Om individen till slut dog utav sjukdomen är svårt att säga, då hela individen inte studerats och heller inte daterats.

UNDER MEDELTIDEN GICK DET att få vård vid exempelvis *hospital* och *helgeandshus*. Inbland fanns vårdmöjligheter även vid kloster och konvent. Först under andra halvan av 1700-talet inrättades det första *kurhuset* vid Västerås lasarett, en form av vårdanstalt riktad mot just veneriska sjukdomar.

HUR STOR DEL AV Västmanlands befolkning som var smittad av veneriska sjukdomar vid den första smittspridningen av syfilis är oklart. Under 1700–1800-talet var spridningen allmänt utbredd och det uppfördes kurhus runtom i landet. När ännu en ökning skedde efter svensk-ryska kriget 1809, upprättades ett provisoriskt sjukhus på Västerås slott, *Interims curhuset*. Det var aktivt under åren 1813–1819. Ofta kunde smittan kopplas till soldater och deras familjer. Smittspridningen tros inte enbart ha berott på sexuella kontakter, utan även på att soldaterna delade både matkärl och sovplatser.

UNDER LÅNG TID VISSTE människorna inte vad syfilis var och hur den smittade. Det är fastställt att syfilis fanns i Europa under 1400-talet, men sjukdomen är troligen äldre än så. Syfilis benämndes under en lång tid som ”franska sjukan” eller ”fransosen”. Den stora spridningen i slutet av 1400-talet började troligen vid ett fälttåg under ledning av den franske kungen Karl VIII.

I BÖRJAN SÅGS SJUKDOMEN som en slags statussymbol. När sjukdomen visade sig vara allvarlig och dessutom kunde ha koppling till sexualitet sågs smittade istället som syndare och blev ofta utstötta. Framförallt personer i lägre samhällsklasser och kvinnor. Det blev också svårare att få behandling då de sjuka sågs som ”gudlösa”, något som ändrades i samband med kurhusens uppföranden. Fram till 1900-talet behandlades syfilis med kvicksilver, vilket istället ledde till att många dog av kvicksilverförgiftning. Behandlingen gick ut på att utsöndra saliv för att få ut ”giftet”, men det var inget botemedel utan sjukdomen var fortfarande aktiv. År 1905 hittades mikroben som orsakar syfilis och en effektiv behandling framställdes 1910.

Syfilis är en kronisk infektionssjukdom orsakad av en bakterie. Sjukdomen är sexuellt överförbar (venerisk) men kan också vara medfödd (kongenital). I tidiga stadier visar sig syfilis som sår, utslag och feber. Sjukdomen är lömsk och kan långt senare ge inflammationer och förändringar i nervsystemet samt skador i hjärtat och hjärnan som kan vara livshotande. Syfilis kan förhindra blodtillförseln i ben och orsakar även vävnadsnekros i främst mjukdelar och hud, som även kan leda till förändringar i benen. Vanligast är att skenbenet samt kraniet drabbas, främst runt ansiktet och hjässan. I skelettet orsakar sjukdomen först nedbrytning i benet och sedan en nybildning som leder till vad som kan beskrivas som ett maskätet utseende. Man kan även se artritiska förändringar i leder, främst i knän.

Dominikanerorden startade i början av 1200-talet och var ett av tiggjarbrödraskapen. Anhängarna till dominikanerorden kallades för svartbröder på grund av sina svarta mantlar med huva. De levde ett fromt liv. Till skillnad från kloster var konventen mer öppna för människor utanför orden och fungerade även som en plats för vård och en samlingsplats för framförallt stormän. I samband med reformationen år 1527 påbörjades avvecklingen av kloster.

DET FINNS MER

Enström, Inga-Carin. 2001, ”Syfilis drabbade både folk och furstar” från *Populär Historia* <https://populärhistoria.se/vardagsliv/hygien-halsa/syfilis-drabbade-bade-folk-och-furstar> Hämtad 2021-11-02

Rännar, Kerstin. Uå. ”Kurhus Interims Curhuset (Provisoriskt sjukhus) 1813–1819 Lokaler i Västerås slott”, Medicinhistoriska Sällskapet Westmannia <http://www.msw.org.se/historik/sjukhus-i-vastmanland/kurhus-interims-curhuset/> Hämtad 2021-11-02

Folin, Nina. 1985. *Dominikanerklostret i Västerås. En rapport sammanställd av Nina Folin*. Stiftelsen Västmanlands läns museum. Västerås.

Roberts, C. & Manchester, K. 2010. *The Archaeology of Disease*. 3rd ed. Cornell University Press: New York.

Från den arkeologiska undersökningen av Dominikanerklostret inför byggandet av Västerås stadshus. Skelett i ett undre lager i östra korsgångens södra del. Foto från sydväst. Foto: Okänd, Västmanlands läns museum

Grunderna till Dominikanerklostret fotograferade från stadshustornet under den arkeologiska utgrävningen 1959–1960 utförd av Sven Drakenberg. Klosters östra länga till vänster, klostergården i mitten, västra längan till höger. Individens som berörs i texten var begravd i klosters östra länga. Foto: Stig Johansson, Västmanlands läns museum

"Doktor Schnabel" (tyska "näbb"), pestläkare i Rom på 1600-talet. Koppargravyr av Paul Fürst (1656) ur Eugen Holländer, *Die Karikatur und Satire in der Medizin : medikokunstshistorische Studie* (1921). Foto: Wikimedia Commons

Pesten gjorde Västerås och Sala till huvudstäder

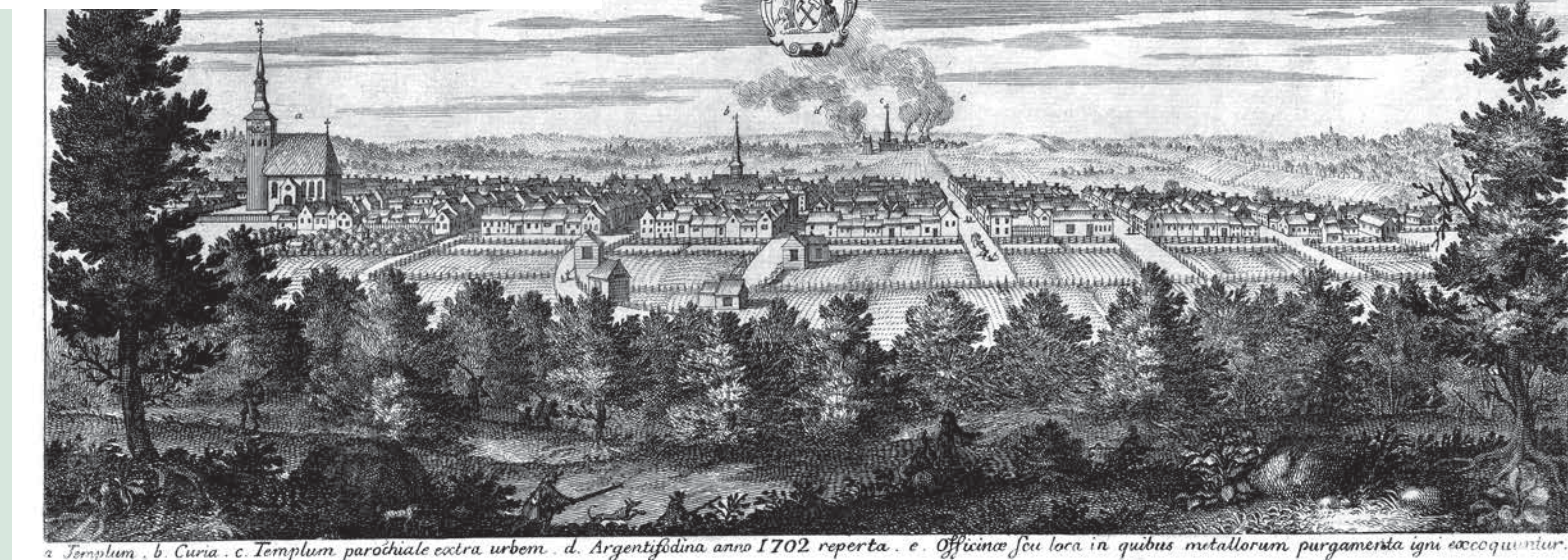
Av Anders Lif

Pestloppan spred död och förintelse i 1600-talets och 1700-talets Sverige. Lopporna förde bakterier vidare från råttor som följde med båtar till hamnarna. Hög som låg drabbades. Dödligheten var fruktansvärd och jämfördes med digerdöden på medeltiden. Tre gånger under dessa pestens århundraden flydde hovet från Stockholm till en skyddande karantän i Västmanland.

DET BÖRjade MED ATT den tjugonioårige Gustav II Adolf bodde på Västerås slott under vintern och våren 1623, för att isoleras från smittan i huvudstaden. Riksrådet följde med och Västerås blev rikets huvudstad. Det var under denna karantän som biskop Johannes Rudbeckius övertygade kungen om att skolorna i stiftsstad Västerås behövde bli bättre. Den 25 mars 1623 fick biskopen ett kungligt "fundationsbrev" med löfte om finansiering av landets första gymnasium.

PESTEN FÖRDE ALLTSÅ, indirekt, något gott med sig. Annars var det mesta elände. Smittan nådde till slut även Västerås. Hovet klarade sig av allt att döma men dödligheten steg snabbt bland vanligt folk. Vita kors målades på pestsmittades hus. Pestläkare gick runt klädda i dåtidens visir, masker med långa fågelliknande näbbar som antogs filtrera smittan. Sjukdomen krävde 357 offer i Västerås 1623, i Stockholm var siffran flera gånger högre.

Sala omkring år 1700. Koppargravyr av Johannes van den Aveelen (1704) ur Erik Dahlbergs planschverk *Suecia antiqua et hodierna*. Foto: Kungliga biblioteket

FEMTON ÅR SENARE SLOG pesten till igen. Hösten 1638 stängdes Stockholm ned för att begränsa smittspridningen. Sjuka förbjöds gå ut. De som bröt mot förbudet kedjades fast i sina hem. De friska, som inte måste vara kvar av olika skäl, uppmanades att lämna staden. Än en gång flydde det kungliga hovet till Västerås. I oktober anlände vagnen med den då tolvåriga, och omyndiga, drottning Kristina till Slottet vid Svartån. Hela riksrådet följde med. Kristinas faster Katarina, den så kallade Pfalzgrevinnan, ansvarade för vårdsnaden av drottningen. Katarina var barnbarn till Gustav Vasa och halvsysster till Kristinas far, den sedan sex år avlidne Gustav II Adolf.

VÄSTERÅS HADE ETT STRATEGISKT läge och gott rykte i hovkretsar. Men staden var nergången. Den unga drottningen och riksrådets mäktiga herrar kom till en småstad med tvåtusen invånare, inkrökt i medeltidens kråkvinklar. Andra städer hade ersatt murkna träkåkar med stabila stenhus, trånga gränder hade rätats ut och svinen som bökade i rännstenarna hade förpassats till bakgårdar och utmarker. Så var det inte i Västra Aros.

RIKSKANSLER AXEL OXENSTIERNA DREV på för en modernisering. Han hade upplevt hur illa ställt det var under sina färder till och från Tidö. En förordning utfärdades om att alla hantverkare på den västmanländska landsbygden, utom skraddare och skomakare, skulle flytta in till Västerås för att öka stadens betydelse. För den sakens skull behövdes tomtmark och gatueglingar. Nu skapades Stora gatan, från början kallad Stora Konungagatan. Enligt en envis skröna bestämde drottning Kristina hur den nya gatan

skulle dras genom att skjuta ett pistolskott från krönet av Oxbacken rakt österut.

VINTERN I VÄSTERÅS BLEV KALL. Kristinas vårdnadshavare, pfalzgrevinnan Katarina, drog på sig en infektion och dog. Samtidigt närmade sig pestsmittan från huvudstaden. Agneta Horn, dotterdotter till Axel Oxenstierna, skriver i sin dagbok om hur hon åkte med sin mormor från Tidö och mötte kärror med många lik ”som vore döda av pesten”. Hotande smitta och tristess gjorde att Kristina och hovet tröttnade på Västerås. Det sägs att västeråsarna hade tröttnat på henne också, och på de besvärliga kraven från hovet. Det kostade på att hysa in ett kungligt följe med drabanter, livgarde, sällskapsfolk och tross.

SITUATIONEN BLEV OHÅLLBAR i april när drottningens kock och klädesdräng dog efter att ha smittats av pesten. Strax efteråt dog ett par barn i uppvakningen, liksom några militärer vid livgardet. Hovet packade och flyttade längre västerut, till Kungsör. Där fick Kristina bo på den kungsgård som hennes farfarsfar Gustav Vasa lagt grunden till. När våren kom kunde hon rida på Jägaråsen i den labyrintiska stensättningen Rundelborg som ännu finns kvar.

NÄR EPIDEMIN VAR ÖVER sommaren 1639 hade 114 personer avlidit i Västerås, i Stockholm 3 300.

HOVET FLYDDE FRÅN SMITTAN i Stockholm ännu en gång innan pestens historiska tid var över. Det var 1710, under det sista stora utbrottet. Pestloppan tros ha följt med

← Stensättningen Rundelborg i Kungsör.

→ Infarten till Kungsudden, Kungsör.

Foton: Widén, Kungsörs Hembygdsförening

flyktingar från Karl XII:s krig. Till Västerås kom smittan i oktober med en båtpassagerare från Stockholm. Under vintern dog 300 personer, de flesta i fattigkvarteren på Kyrkbacken.

ÅTERIGEN FLYTTADE HOVET VÄSTERUT, närmast panikartat. Inte till Västerås, där fanns ju redan smittan, utan till Bergslagen som ansågs hälsosammare. Röken från hyttorna sades skydda mot pestsmittan. Bergskollegium drog upp till Falun, hovet installerade sig i Sala. Riksrådet lokaliserades till Arboga. Svea hovrätt tvingades dock stanna i Västerås.

SALA STÄNGDES NED EFFEKTIVT. Hovets innersta krets hystes in på Väsby kungsgård. Övriga i följet spreds ut i hus runt om. Enbart husägarna fick bo kvar, alla hyresgäster tvingades lämna staden. Stränga straff hotade den som tog emot främlingar inom en radie av tre mil från Sala. Livgardet släppte bara in besökare med ”sundhetspass”. Landshövdingen ålades att förse hovet med mat. Förmodligen även med vin eftersom en karavan lastad med 10 000 liter franska och tyska viner hade kommit på villovägar, enligt vad Magnus Västerbro berättar i sin bok om pesten 1710.

LIKA STÄNGT VAR DET i Arboga. Inte ens landshövdingen fick uppvakta herrarna i riksrådet. Den här gången fanns varken kung eller drottning att sätta i karantän. Kungen, Karl XII, var i Bender i Moldavien dit han flytt efter nederlaget mot den ryska armén i Poltava. Han skulle aldrig återvända till Stockholm. I kungens frånvaro leddes hovet i Sala av hans farmor, riksänkedrottningen Hedvig

Eleonora. Salas tid som rikets huvudstad tog slut i maj 1711 när hovet återvände till Stockholm.

NEDSTÄNGNINGEN AV Sala och Arboga hade effekt. Bara ett fåtal personer dog i de stängda städerna. Desto värre var det i Stockholm. Innan allt var över hade pesten skördat fler än 20 000 liv i huvudstaden, minst 100 000 liv i landet som helhet. Hovet hade än en gång klarat sig undan med blotta förskräckelsen. Kungligheterna hade följt det gamla rådet i smittans tid, som det skrevs på latin: *Mox fuge, longe recede, tarde redi*. Fritt översatt: Fly tidigt, stanna långt borta, kom tillbaka sent.

DET FINNS MER

Forsberg, Linnea. 1989. ”Pesten i Stockholm 1638–1639”, i *Från det försvunna* (Sankt Eriks årsbok). Samfundet S:t Erik. Stockholm.

Hult, Olof. 1916. *Pesten i Sverige 1710*. Norstedt. Stockholm.

Västerbro, Magnus. 2016. *Pestens år: döden i Stockholm 1710*. Historiska media. Lund.

Lignell, Gunnar. 1997. ”Sista pestepidemin”, i *Tema 1700-talet* (Årsskrift / Västmanlands Fornminnesförening och Västmanlands läns museum, 74). Västmanlands läns museum. Västerås.

Barnmorskor och klockare i kamp mot smittkoppor

Av Johan Andersson

Vaccinering av spädbarn hos barnmorskan Anna Lovisa Hagström (född Andersson) i Ålsätra, Lillhärad. År cirka 1915. Foto: Eva Timm, Västmanlands läns museum

Kokoppor är en ganska mild infektionssjukdom som ofta sprids från djur till människa. Upptäckten att kokopporna gav immunitet mot den dödliga sjukdomen smittkoppor resulterade i världens första vaccin. I brist på läkare och annan sjukvårdspersonal var det framför allt barnmorskor och klockare som fick ansvaret för den obligatoriska vaccineringen av barn, som infördes i Sverige år 1816.

Belöningsmedaljen delades från 1813 ut av Sundhetskollegium till dem som gjort insatser för smittkoppsvaccineringen.
Foto: Uppsala universitets myntkabinett

METODEN FÖR VACCINATION, eller skyddskoppypning som det också kallades, var ganska enkel. Med ett vasst instrument rispade vaccinatören hål på barnets hud och förde sedan in vätska från kokoppor i såret. Om allt gått rätt till, fick barnet därefter en stor kokoppa vid rispan. Enligt reglementet från 1816 var föräldrar skyldiga att låta vaccinera sina barn mot smittkoppor före två års ålder.

TILLGÅNGEN TILL LÄKARE UTE på landsbygden var vid den här tiden väldigt begränsad. Hur skulle då den stora vaccinationsinsatsen kunna genomföras? Lösningen blev att överlåta ympningen på särskilda vaccinatörer. De som tilldelades detta uppdrag var framför allt församlingarnas klockare och barnmorskor. Klockarna var mångsysslare som förutsattes kunna hjälpa till vid sjukdomsfall. I Heds socken var klockaren, skolläraren och sockenskrivaren Johan Wård en nitisk vaccinatör i ett halvt sekel. Han lär ha varit vid ovanligt god vigör och pensionerade sig först i 80-årsåldern.

TILL SKILLNAD FRÅN KLOCKARNA hade de examinerade barnmorskorna en mer reglerad utbildning, i vilken vaccinationens färdigheter lärdes ut. Barnmorskan Katarina Fröman (född Holmgren) i Arboga var ”vaccinatrix” i staden på 1860- och 70-talen. År 1877 drabbades staden av en smittkoppspestidemi, vilken Katarina och hennes kollega Florentina Andersson försökte bekämpa genom omvaccinering av vuxna. Immuniteten avtog nämligen efter omkring 10 år.

BELÖNINGAR UTDELADES VARJE ÅR till särskilt skickliga och duktiga vaccinatörer. Katarina Fröman mottog 1879

ett pris på 20 kronor. Komministern Anders Strandell i Västerfärnebo fick 1854 silvermedaljen ”För befrämjad vaccination”.

I BÖRJAN AV 1900-TALET bredde misstron mot vaccineringen ut sig i samhället och i riksdagen krävde ledamöter stopp för vaccintvånget. Från Västerås, där legendariska barnmorskan Hilda ”Pila-Britta” Pihlgren skötte vaccinationen, rapporterades om rädsla för att vaccinet spred sjukdomar. Till exempel lanserade djurskyddspionjären Elna Tenow, som studerat vid stadens flickläroverk, 1911 en teori om att smittkoppsvaccinet var en av orsakerna till polio.

EN NY LAG 1916 om skyddskoppypning förbjöd andra än läkare att utföra vaccinationer. Kanske var det ett sätt att ge smittskyddsarbetet större auktoritet. Barnmorskor och klockare som tidigare gjort stora insatser – och till och med belönats med medaljer – fick nu böter på 200 kronor om de genomförde en vaccination.

MOTSTÅNDET TILL TROTS KOM vaccineringen av barn mot smittkoppor att fortgå i Sverige fram till 1976. Fyra år senare utropades sjukdomen som utrotad i världen.

■ DET FINNS MER

Lindh, Åsa. 2001. ”Barnens mordängel: smittkoppor – en farsot som besegrades”, i *Årsbok 2001*. Hembygdsföreningen Arboga Minne. Arboga.

Kolerakyrkogårdar utmed Strömsholms kanal

Av Krister Ström

Kolera är en akut tarminfektion som finns i Indien och som i perioder blossar upp i epidemier. På 1800-talet inträffade flera svåra epidemier i Europa och 1834 kom koleran till Sverige och Västmanland. Utmed Strömsholms kanal finns flera kolerakyrkogårdar som påminner oss om koleraepidemin. Varför anlade man dessa kyrkogårdar och vad finns kvar av dem idag?

Minnessten vid kolera-kyrkogården i Himmeta utanför Köping. Foto: Hans Almgren

PÅ HÖSTEN 1831 HÖLLS en sammankomst på Västerås slott för att fatta beslut kring åtgärder ifall koleran skulle komma till länet. En månad tidigare hade en kungörelse utfärdats till landets städer om inrättande av kolerasjukhus, anställande av ordningsmän för ordning och renlighet, karantänsvakter vid stadens tullar, anställande av personal, läkare, sjuksköterskor, likbärare, anordning för rökande av lokaler och kläder, medikamentberedskap på apotek med mera. Sundhetsnämnder inrättades och mark avsattes för speciella begravningsplatser för avlidna i kolera. En åker i Borgmästarvreten utanför Kvarntullen i Västerås användes som begravningsplats. I Köping iordningsställdes en kolerakyrkogård på nuvarande Nya kyrkogården och i Arboga användes den då brukade kyrkogården.

KOLERAKYRKOGRÅRDARNA FICK INTE LIGGA i närheten av bebyggelse. Graven borde vara minst tre alnar djup och begravningen skulle helst ske en söckendag och om aftonen. Eftersom man fram till 1800-talets slut trodde att smittan var luftburen fick den avlidne inte ställas ut för beskådning. Likvagnar användes istället för likbärare och prästen och de medföljande gjorde bäst i att vända sig med vinden och inte emot. Vid större sammankomster i kyrkan

Karta som visar kolerans spridning längs med Strömsholms kanal år 1853. Foto: Del av karta ur Sundhetskollegiets tryckta berättelse om kolerafarsoten 1853

eller annan lokal var det viktigt att vädra lokalen eller rena den med rökningar av mineralsyra.

I LÄNET FINNS DET ett trettioal platser utpekade som kolerakyrkogård i Riksantikvarieämbetets fornminnesinventering. Många av dem är osäkra då de utpekats genom hörsägen. Andra är borta genom senare tiders byggnation. Det finns uppgifter om att ett antal skelett, som påträffades vid schaktningsarbeten för Vallbybron i Västerås på Svartåns östra sida, skulle kunna härröra från kolerakyrkogården på Borgmästarvreten. Ben ska även ha påträffats utanför den gamla östra tullen vid Karlsgatan och Mimerverkstaden, vilka troligen tillhört en kolerakyrkogård från koleraepidemin 1853.

PÅ KOLERAKYRKOGRÅDEN INTILL GRÄNSEN mellan Gässlinge och Prästgården i Himmeta socken utanför Köping finns en nästan två meter hög minnessten från epidemin 1853. Stenen restes av församlingen 1933. Koleran kom till Himmeta i slutet av september 1853. Genom prästens anteckningar i dödsboken vet vi vilka som dog och vilka som begravdes på denna kyrkogård. Det påstås att det var en kvinna från Himmeta som,

trots förbud, besökte den då koleradrabbade staden Arboga och sedan förde smittan med sig hem. Hösten 1853 avled inte mindre än 79 personer i kolera i Arboga.

KANALTRAFIKEN INNEBAR STOR RISK för kolerans spridning. Under en färd på Strömsholms kanal blir vi på många platser påmind om koleran. Mellan slussvaktarbostället i Strömsholm och åsen söder om de södra ridstallarna till ridskolan ligger en kolerakyrkogård med en gravsten med texten *Bergsmannen Lars Larsson Söderbärke * 1823 † 1866*. Sentida släktingar reste denna minnesvård på den gamla gravplatsen som annars troligen fallit i glömska. Lars Larsson var på väg till Stockholm i affärer då han ombord på kanalbåten insjuknade, dog och snabbt begravdes. Vilka som begravdes där före honom är inte känt.

OFFREN I BERGS SOCKEN, Hallstahammar, begravdes på Norrby kolerakyrkogård som ligger på en åkerholme vid Rallsta. I Kolbäcks socken fick 36 personer sin sista vila under tiden 3 september–7 november 1854 på de nu försvunna kolerakyrkogårdarna i Sörstafors och Trångfors. I Svedvi var en nu försvunnen kolerakyrkogård anlagd vid

Ålsätra där nio personer begravdes mellan den 3 och 15 november 1853. År 1855 blomnade epidemin upp igen med två dödsfall i Kolbäck och ett i Svedvi. 1856 dog nio personer i Kolbäck. 1857 blev det ytterligare ett dödsfall i Kolbäck och ett i Berg. Koleran återkom här för sista gången 1859 med sju dödsfall i Kolbäck och två i Säby.

FÖLJER VI KANALEN VIDARE norrut passerar vi Surahammar och strax nordväst om samhället ligger Magforsen, där biskop John Cullberg 1948 invigde ett stort träkors på platsen för Sura församlings kolerakyrkogård. Korset tillverkades av konstnären Nils Aron Berge från Sura. Kolerakyrkogården kom till användning första gången den 13 september 1853 då den 41-årige arbetskarlen Olof Larsson begravdes här. Fram till den 21 oktober den hösten kom minst tolv personer att begravas här, vid tre tillfällen två på samma dag.

VIDARE UPPFÖR KANALEN PASSERAS Ramnäs med bland annat Virsbo och Seglingsberg innan man kommer ut på Åmänningen. Den 16 september 1853 dog ett syskonpar i Seglingsberg i kolera 14 och 19 år gamla. Fem dagar senare dog tre personer i Ramnäs. Fick de samma gravplats?

Det finns en plats nära Seglingsberg utpekad som kolerakyrkogård men därav syns idag inga spår. Detsamma gäller en plats i norra Virsbo som nu är bebyggd och där människor som arbetade på slussbygget i Virsbo lär ligga begravda.

VÄL UPPE I FAGERSTA och Västanfors socken finns tre vårdade kolerakyrkogårdar. I Sundbyberg vid vägen mot Västervåla och dagens sopstation finns en som anlades 1834 och samma år anlades en liknande i Onsjö. Inför epidemin 1848 tillkom ytterligare en vid Semla dammsjö. Alla tre gravplatserna är inhägnade av en grov stålwire och på varje plats finns ett granitblock rest med texten *Kolera begravningsplats 1853 Vården rest 1932*.

← I *Björnstenen* är 17 märken inristade, ett för varje person som begravdes på kolerakyrkogården vid Magsjön.
Foto: Lars-Erik Lundberg

↑ Gravsten vid en kolerakyrkogård i Strömsholm över bergsmannen Lars Larsson. Foto: Okänd, Västmanlands läns museum

→ Kolerakyrkogården vid Magforsen, Surahammar. Korset är tillverkat av Nils Aron Berge. Foto: Lars-Erik Lundberg

Hembygdsföreningarna i Kolbäck och Surahammar har tagit fram var sin skrift om kolerakyrkogårdar inom sina kommuner.

Skriften från Kolbäck är ett temanummer i föreningens skriftserie *Vår hembygd* och skriven av Jan Kotschack. I skriften hänvisas till Riksantikvarieämbetets sökdatas Forsök, där kolerakyrkogårdar ofta finns utmärkta. Skriften går att läsa digitalt på internet.

I skriften från Surahammars Hembygdsförening finns flera citat från VLT. I en artikel den 18 augusti 1853 upplyste tidningen sina läsare om hur kolera betar sig, hur man bäst skyddar sig och hur sjukdomen kunde botas.

Mer information om de båda skrifterna fås av respektive hembygdsförening.

DET FINNS MER

Almgren, Hans, Lindahl, Ann-Christin. 1980. "Koleraepidemin i Arboga 1853", i *Årsbok 1980*. Hembygdsföreningen Arboga Minne. Arboga.

Bergquist, Gunnar. 1963. "Om pest, kolera och smittkoppor i gångna tiders Arboga", i *Årsbok 1963*. Hembygdsföreningen Arboga Minne. Arboga.

Björnånger, Oskar. 1983. *Bota-lindra-trösta. Hälso- och sjukvården i och kring innersta Mälardalen under fyrahundra år*. Lindfors nya bokförlag.

Carlsson, Holger. 1995. *Koleraepidemin i Hallstahammar på 1850-talet*. Hallstahammar.

Sundberg, Stig. 1974. "Koleran i Västerås 1834", i *Västmanlands Fornminnesförenings årsskrift 52*. Västmanlands läns museum. Västerås.

Unge Carl Henrics dagbok

Av Lena Engström Englin

I februari år 1860 skriver Vestmanlands Läns Tidning om den gastriska feber som sprider sig i Västerås. Flera sjukdomsfall per dygn rapporteras. Många insjuknar och unga drabbas. Få avlider. Några av dem som inte kommer att klara sjukdomen är vänner till Carl Henric Scherdin; drygt 20-åriga Johannes August Petterson och 17-åriga Carl Oscar Olsson.

CARL HENRIC SCHERDIN ÄR son till glasmästare Anders Henric Scherdin och hans dagbok finns i Västmanlands läns museums arkiv. Carl Henric studerar vid högre allmänna läroverket och är 15 år när han börjar skriva i dagboken. Då bor han hos sin faster Maria Beata, gift med guldsmeden Otto Kjellberg.

HOS KJELLBERGS HAR HAN bott sedan hans mamma gick bort i lungsot år 1851 då Carl Henric endast var 10 år gammal. Några år innan hans mamma avlider förlorar Carl Henric sin tvååriga syster Anna i kikhosta och den 6 månader gamla systern Maria i tandplågor. År 1849, samma år som Maria avlider, föds lillebror Fredrik. Det är han som en dag kommer att ta över glasmästeriet. När glasmästare Scherdin gifter om sig får Carl Henric tre syskon till, Susanna, Helena och Carl Eric. Det är bara Susanna som överlever till vuxen ålder.

DET ÄR INTE ALLS sorg och elände som Carl Henric skriver om i sin dagbok. Många unga i dag kan säkert känna igen sig i hans tankar och funderingar. Han skriver om skolan, lärare, läxor, fester, kläder och om flickor som han är förtjust i. Anteckningarna om unga kvinnor och annat som är hemligt är skrivet i chiffer. År 1857 flyttar han hem till sin pappa igen. Scherdin saknar sin äldste son och det börjar bli trångt när det är många lärlingar och gesäller som ska ha plats hos guldsmeden. Men saknaden efter

det roliga och lättsamma hos familjen Kjellberg är stor och han besöker sin faster så ofta han kan.

I DECEMBER ÅR 1859 skriver Carl Henric: *Jag steg upp kl. ½ 10. På förm. gjorde jag ej annat än snyggade mig, emedan jag tyckte jag såg ruskig ut. Först borstade jag tänderna (en sak som sällan händer) därpå rakade jag mig (under sommaren hade mitt skägg växt så mycket att jag var tvungen att raka mig i början av denna termin och sedan dess har jag rakat mig var eller varannan vecka.) Därpå tvättade jag mig, därpå strök jag olja i mitt sköna hår samt kammade mig (en sak som sker så tätt som svinen blinkar) sedan allt detta var gjort såg jag rätt hygglig ut.*

NÅGRA VECKOR SENARE, i januari 1860, börjar den gastriska febern sprida sig. Johannes August Petterson och Carl Henric hinner både dricka brylå (spritglögg) innan ottan på nyårsdagen och rumla på Carlsbalen den 28 januari, innan Petterson avlider i februari. Carl Oscar Olsson hinner också vara med på balen innan han avlider i mars samma år.

ÅR 1862, knappt 21 år gammal avlider Carl Henric Scherdin i lungsot precis som sin mamma. Hans dagbok är ett fantastiskt tidsdokument av och om en ung man. Tankarna går ändå till glasmästare Scherdin som förlorade fem av sina sju barn. Fyra av barnen hann inte ens bli fem år gamla.

Att Studeranden
vid härvarande Elementar-Läroverk
Carl Henric Scherdin
 stilla afled i Westerås, efter en längre
 sjukdom den 8 September 1862 kl. 2
 efterm., i en ålder af 20 år och 9 må-
 nader, varder härmed slägt och vänner
 tillkännagifvet.

Annons i Westmanlands
 Läns Tidning, tisdagen
 den 9 september 1862.

på S. Na började visa
 sig i staden en elakartad Gas-
 trisk feber, hvilken skördade män-
 ga offer och i synnerhet angreps många
 personer. Petterson hade ej varit
 bra sedan han kom hit, men sått
 dock och läste både nätter och dagar.
 Slutligen blef han dock så liten, att
 han ej längre kunde vara uppe -
 Den 28 var jag uppe på Carlsbaten.
 När jag skulle gå dit, tröppade jag
 på gatan Ohlsson ^{med} hvilken jag först
 måste gå in i sigarboden och språka
 med Demoschen. När vi sent
 om sidan kommo de från gånge vi
 läse tappert

der och kommo ej derifrån förr än
 ganska sent. (Jag insade ej) - Emellertid
 blef Petterson allt sämre och sämre
 och slutligen föick han Gastrisk
 feber. Han blef ^{äro} sämre och
 yrade flera veckor tills han slutligen
 afsonnade i Heranum.
 Eftven Björnström föick den, men
 han hade en stark kropp och blef
 snart bra. Efter rum-lationen
 på Carlsbaten hade Ohlsson blif-
 vit dätig och snart hade afven
 han Gastrisk feber. Den angrep
 honom starkt, han låg länge utan
 medvetande och afsonnade slutligen.

I dagboksanteckningen från januari år 1860
 skriver Carl Henric Scherdin om den elakartade
 gastriska feber som börjar sprida sig.

Regementsövningen som kom av sig

Av Ivan Klaesson

→ Ett av de många sorgetågen i september och oktober 1918 där avlidna förs från regementet till järnvägsstationen. I bakgrunden syns gymnastiksalen som blev ett av de första tillfälliga sjukrummen.

↓ Några ur sjukvårdspersonalen i regementets gymnastiksal. Till hjälp att vårda alla sjuka kom minst 52 både kommanderade och frivilliga läkare, sjuksköterskor och sjukvårdare. Däribland 15 man från T 5 i Sala, varav två är med på bilden.

Foton: Ernst Blom, Västmanlands läns museum

Allt var klart i minsta detalj, regementets stora repetitionsövning på hösten 1918 skulle genomföras som planerat. De första värnpliktiga soldaterna anlände till kasernområdet på Viksäng i Västerås den 10 september. Men det fanns en liten detalj som övningsledningen hade förbiset, trots ett antal sjukdomsfall redan i augusti. För samma kväll började soldater, som redan hade insjuknat i den pågående influensaepidemin spanska sjukan, att läggas in på regementssjukhuset.

SEDAN GICK DET SNABBT. Med över 2 400 man på en relativt begränsad yta spreds sjukdomen med en oro-väckande hög hastighet både bland manskap och befäl.

DAGEN EFTER GAVS ORDER om att föreläsningssalen skulle inredas och användas som tillfälligt sjukrum. Inom några dagar kom samma order för soldathemmet och gymnastiksalen. De befäl och andra som var friska kommenderades i omgångar, för att inte bli överansträngda, att vårda alla dem som var sjuka. Bara till gymnastiksalen avdelades 24 militärer och ett antal sjuksköterskor.

MEN DET RÄCKTE INTE på långa vägar, kasern efter kasern förvandlades till provisoriska sjuksalar. Några dagar senare hade över 1 000 man insjuknat. För att få stopp på smittspridningen gavs den 22 september order om desinfektion av alla kläder som använts, alla lokaler där sjuka vårdats och kasernernas korridorer. Förutom att kaserner och filter desinficerades med formalin så vädrades även logementen. I sjukrummen byttes och rengjordes madrasser och handdukar kontinuerligt. Madrassernas fyllning av träull tömdes ut i potatislandet vid skjutbanan. Det var det enda som gick att göra, något botemedel mot sjukdomen fanns inte.

SJUKDOMSFÖRLOPPET VAR väldigt hastigt och den förste av de unga männen avled den 18 september. Han skulle följas av hela 91 män bland manskap och befäl och fyra kvinnliga sjuksköterskor. En av de värsta dagarna var den 24 september då 13 värnpliktiga dog.

DE AVLIDNA I SINA kistor fördes på vagnar i nästan dagliga sorgeprocessioner till Östra kyrkogården i Västerås, eller järnvägsstationen för transport till sina

hemorter. Processionerna leddes av regementets musikkår och åtföljdes av kommenderat befäl och manskap i paraduniform.

DEN 10 OKTOBER, då regementsövningen som aldrig ens hann komma igång avslutades, skrev regementschefen överste Åkerman ett brev till regementets hela personal och alla värnpliktiga där han tackade för deras insatser i ”den svåra tid, vi tillsammans genomlevat”. En minnessten över händelsen och till de avlidnas minne invigdes 1919.

I REGEMENTETS OLIKA ORDERBÖCKER från 1918 kan händelseförloppet följas dag för dag. Både vilka som avlidit, vem som kommenderades till vad, när sorgeprocessionerna skedde och vilka åtgärder som regementsledningen gav order om för att hejda epidemin. Även dagspressen rapporterade dagligen om denna chockartade och tragiska händelse, som innebar att regementet i Västerås var det som drabbades värst i hela landet av spanska sjukan.

■ DET FINNS MER

Gäfvert, Björn. 1999. "Spanska sjukan och Västmanlands regemente", i *Skuggsidor – sjukdom, nöd och utanförskap i arkiven*, Årsbok för Riksarkivet och Landsarkiven 1999. Västervik.

Åman, Margareta. 1990. *Spanska sjukan – den svenska epidemin 1918–1920 och dess internationella bakgrund*. Uppsala.

Västmanlands regementes arkiv finns på Krigsarkivet.

3:e kompaniets orderböcker från 1918 finns i Västmanlands läns museums arkiv.

Poliskonstapel Per Berglund, som 1907–1914 var hälso-
polis i Västerås, patrullerar på Blåsbogatan cirka 1905.
Foto: Okänd, Västerås stadsarkiv

Nervfeberutbrott ledde till razzia

Av Camilla Hjelm

Vintern 1917/1918 härjade en nervfeberepidemi i Västerås. Smittan spreds via mjölk och epidemin ledde till att 50 personer insjuknade, varav nio avled. Stadsläkarens fruktlösa efterforskningar för att hitta smittkällan ledde till en razzia där förste hälsopolisen och en sjuksköterska personligen undersökte misstänkta lantbruk.

NERVFEBEREPIDEMIN BÖRjade i oktober 1917 och pågick till april 1918. Samtliga smittade isolerades på epidemisjukhuset vid Herrgårdet. De yngsta som drabbades var i femårsåldern och de äldsta var runt 50 år gamla.

NÄR MÄNNISKOR BÖRjade INSJUKNA hösten 1917 kunde hälsovårdsnämnden ganska snart fastställa att smittan spreds via mjölk som kom från ett av stadens mejerier. Dock kunde man inte spåra varifrån mjölken ursprungligen levererades. Mejeriet blev ålagt att pastörisera mjölken under de tre första veckorna i december 1917 och lagom till jul trodde man att epidemin var över. Mejeriet och dess personal var inte smittkällan.

I SLUTET AV JANUARI 1918 tog epidemin fart igen och blev den här gången våldsammare. Ett stort antal personer insjuknade i området kring kvarteret Elektron samt vid Emaus- och Wijkmansgatorna. I kvarteret fanns bland annat Svenska Metallverkens arbetarbostäder som senare revs för att ge plats för ett nytt valsverk. Sjukdomsfallen grupperade sig tydligt runt en mjölkbutik i Elektron nr 18.

UTBROTET I JANUARI LEDDE till ett föreläggande om pastörisering för Västerås mejeriförening i två månader och ett vite på 500 kronor. Så länge föreläggandet gällde skulle mejeriföreningen pastörisera all mjölk som såldes genom att värma den i fem minuter till minst 80 grader. Fram till 1930-talets slut var det annars inte förbjudet att sälja opastöriserad mjölk och grädde i Sverige. Många föredrog dessutom opastöriserad mjölk eftersom de tyckte att smaken var bättre.

MJÖLK BUTIKEN SOM SÅLT MJÖLKEN desinficerades ordentligt. Personalen som arbetade vid butiken fick lämna prover för nervfeber till Statsmedicinska anstalten. Innan provresultaten kommit fick mjölkbutiken inte sälja mjölk och personalen fick inte arbeta. Även hemmen hos dem som blivit sjuka desinficerades. Nämnden kunde snart dra slutsatsen att smittan förmodligen kom från ett lantbruk. Genom tidningarna uppmanade hälsovårdsnämnden allmänheten att för säkerhets skull koka mjölken.

Mjölkerskor på Råby gård i Dingtuna 1921. Personerna på bilden har inget samband med artikelns ämne.
Foto: Emil Wijgård, Västerås stadsarkiv

DÅ HÄLSOVÅRDSNÄMNDEN INTE KUNDE hitta ursprunget till smittan, trots noggranna undersökningar, skickade stadsläkaren ut ett frågeformulär till de 40-tal lantbruk som levererade mjölk till Västerås mejeri. Bara omkring 15 lantbruk svarade på frågorna om sjukdomsfall förekommit på gården eller hos ladugårdspersonalen och deras familjer. Frågorna omfattade även mjölkutkörare och grannar.

DEN FRUSTRERADE STADSLÄKAREN BEORDRADE då ut förste hälsopolisen samt en sjuksköterska på en ”razzia” för att finna smittkällan. De skulle undersöka misstänkta lantegendomar och särskilt ladugårdspersonal och brunnar. Vid en gård i Irsta socken fann man så tyfoïdbacillbärerskan. Det var en kvinna anställd som mjölkerska. Hon togs in på epidemisjukhuset och befanns ha tyfoïdbaciller i både ”blod, urin och feces”.

DET VISADE SIG ATT mjölkerskan hade varit smittbärare av tyfoïdbaciller i två år och tidigare förbjudits av en provinsialläkare att befatta sig med mjölkhantering. Men med en sjuk man och utan hjälp från kommunen hade hon ändå varit tvungen att arbeta för sitt och sin mans uppehälle.

I STADSLÄKARENS ÄMBETSBERÄTTELSE FÖR 1918 framgår att mjölkerskan redan samma vår genom länsstyrelsens försorg beviljades statspension av riksdagen. Hon fick också kommunalt understöd på villkor att hon i framtiden inte befattade sig med mjölkning eller hantering av födoämnen för andra personer.

Enligt Nordisk familjebok från 1920 var symtomen för nervfeber (tyfoïdfeber) att man bland annat kunde känna sig omtöcknad och kraftlös, ha dålig aptit, hög feber och stark huvudvärk. Den kunde också leda till sår samt blåsor vid ljumskarna. Förstoppning och därefter diarré var också vanligt. Dödligheten låg vid den här tiden på 5–10 procent.

Sjukdomen kunde bland annat smittas via avföring, urin eller upphostningar. Även förorenat vatten, mjölk (till exempel genom att mjölkkrälet sköljts ur med orent vatten), is eller smör kunde föra smittan vidare.

Den första hälsopolisen i Västerås anställdes 1889 och skulle vara stadsläkaren behjälplig. Om inte föreskrifterna i ordningsstadgan följdes skulle hälsopolisen i första hand lämna råd och förmaningar, men om dessa erinringar inte räckte skulle ärendet lämnas vidare till åklagare för att väcka åtal. Som vi ser i fallet med nervfeber epidemin kunde även viten utdömas.

Förutom att övervaka att föreskrifterna för mjölkhandeln följdes ingick även att övervaka efterlevnaden av andra föreskrifter i ordningsstadgan, till exempel att renhållningsstadgan följdes som tog upp hur behållare för latriner skulle hanteras.

Västeråsaren Nanna Svartz på 1920-talet.
Foto: Sörmlands Museum

Först i Sverige!

Av Lena Engström Englin

ÅR 1937 TILLTRÄDDE SVERIGES första kvinnliga professor i medicin. Hon blev också den första kvinna som utnämndes till professor vid ett statligt svenskt universitet. Kvinnan hette Nanna Svartz och föddes i Västerås år 1890.

NÄR NANNA SVARTZ SOM ung bestämde sig för att studera till läkare, flyttade hon med sina föräldrar till Stockholm för att kunna ta studenten vid Åhliniska skolan. År 1927 försvarade Nanna Svartz sin doktorsavhandling och tio år senare blev hon professor i invärtes medicin vid Karolinska institutet. Hennes utnämning till professor föregicks av en hel del kritik eftersom hon var kvinna.

NANNA SVARTZ BLEV DEN första föreståndaren för Konung Gustav V:s forskningsinstitut. Hennes forskning

på reumatiska sjukdomar blev framgångsrik och i slutet av 1930-talet kontaktade hon Pharmacia och förslog att de skulle sätta ihop ett medel mot infektioner med ett medel mot inflammationer. Det fungerade både mot reumatism och tarmsjukdomar. Läkemedlet Salazopyrin började säljas 1940 och används än idag.

NANNA SVARTZ SLUTADE SITT arbete som forskare och läkare 1983 då hon var 93 år. Nanna Svartz avled 1986 och är begravd i familjegraven på Östra kyrkogården i Västerås.

■ DET FINNS MER

Svartz, Nanna. 1968. *Steg för steg: en självbiografi*

Sjukhusen vi ärvde

Av Anna Bromarker

Historiska farsoter och epidemier har lämnat olika fysiska avtryck i det byggda kulturarvet. Ett exempel är de särskilda sjukhusbyggnader som uppfördes i hela landet till följd av de farsoter som härjade. Små epidemisjukstugor och sommarsanatorier, stora länssanatorier samt lokala epidemisjukhus uppfördes under 1800-talet och in på 1900-talets början, i syfte att isolera och vårda patienter. I denna artikel tittar vi närmare på Sala epidemisjukhus.

ENLIGT HÄLSOVÅRDSSTADGAN 1874 och Epidemistadgan 1875 lagstodades det att städer och även vissa tätbebyggda områden skulle inrätta lokala epidemisjukhus. Byggnaderna placerades stadsnära men ändå avlägset från den vanliga sjukvården.

SALA EPIDEMISJUKHUS UPPFÖRDES år 1901 och placerades på andra sidan stadskärnan sett från Sala lasarett. Platsen utgjorde dessförinnan stadspark, vilket kvartersnamnet Stadsträdgården ännu minner om. Byggnaden kom succesivt att omgärdas av bebyggelse under modernismens årtionden, och platsen upplevs idag väl införlivad i staden.

FÖR EPIDEMISJUKHUSETS RITNINGAR STOD arkitekt Axel Kumlien. Kumlien var vid tiden arkitekt för Medicinalstyrelsen och ritade flertalet sjukhusbyggnader i landet. Sala epidemisjukhus präglas av fasader i mönsterlagt tegel med ornament vid takfot ochnock. Taket är täckt med falsad rödmålade skivplåt samt har fem skorstenar i tegel. Byggnadens fönster är varierande,

men karaktäristiskt är stickbågsformade fönster med spröjs. På 1940-, 1950- och 1960-talen kompletterades byggnaden med bland annat takkupor, balkong och altan.

UNDER 1920-TALET BÖRJADE EPIDEMIVÅRDEN bedrivs i anslutning till lasarett och den medicinska utvecklingen gjorde att den så småningom förlorade relevans. Successivt fick de gamla sjukhusbyggnaderna andra funktioner. Sala epidemisjukhus användes som sjukhem för lindrigt sinnessjuka kvinnor i länet under sent 1940-tal. Sedan 1998 används byggnaden som kontor.

VÅRDINRÄTTNINGAR SOM UPPFÖRDES i samband med farsoterna utgör viktiga fysiska spår som påminner om hur vi hanterade dåtidens smittspridning och vård av epidemipatienter. I nuvarande pandemi har vi isolerat oss hemma vid sjukdomssymptom och vård sker i de vanliga sjukhusbyggnaderna, på särskilda infektionskliniker. Kommer pågående pandemi generera avtryck i det byggda kulturarvet, och i så fall hur?

Sala epidemisjukhus hösten 2020. Foto: Anna Bromarker, Västmanlands läns museum

Vykort på Sala epidemisjukhus. Framför sjukhusbyggnaden fanns en parkliknande trädgård. Foto: J. Ewerlöf, Västmanlands läns museum

↑ Epidemisjukstugan i Ramnäs. Sjukstugan uppfördes under tidigt 1900-tal som epidemisjukstuga och därefter tuberkulossjukstuga. Byggnaden låg norr om Ramnäs intill Bergslagsvägen. Senare användningar var koloniverksamhet och konferensanläggning. År: Okänt. Foto: Aerofoto i Vetlanda, Ramnäs-Virsbo Hembygdsförening

→ Västerås epidemisjukhus. Byggnaden uppfördes i hörnet Kopparbergsvägen-Knutsgatan. År: 1929. Foto: Emil Wijgård, Västerås stadsarkiv

↓ Kolbäckens epidemisjukstuga. Byggnaden uppfördes vid sekelskiftet 1900 och användes som epidemisjukstuga mellan åren 1903–1907 och för tuberkulosvård mellan åren 1908–1914. Senare användningar av byggnaden var barnhem, inackorderingshem och fritidsgård. År 1994 förstördes byggnaden i en brand. År: Okänt. Foto: Okänd

← Köpings epidemisjukhus. Byggnaden uppfördes år 1903 där lasarettet idag ligger. Mellan åren 1948–1962 användes byggnaden som BB-avdelning. År: Okänt. Foto: Okänd, Köpings Museum

↓ Västmanlands länssanatorium Skogsfället. Sanatoriet anlades år 1911 intill Högby skogsfjäll, där Västerås lasarett idag ligger. Byggnaden revs 1977. År: Okänt. Foto: AB Flygtrafik Dals Långed, Västmanlands läns museum

↙ Sommarsanatoriet i Persbo Hage, Västerås. Sanatoriet startade år 1905 i en byggnad som låg vid dagens korsning Bomansgatan–Engvallsgatan. Verksamheten lades ned år 1913. År: Okänt. Foto: Okänd

Skogsfället Västerås. Flygfoto.

Konst & Foto AB Flygfoto. Dag- och
Flygfoto av Försvarstjänsten R. 550

Jobbigt i startgroparna

Av Ingvar Selin

JOBBIG BARNDOM. STENKULOR i pottan, doktorn rädlös. Far min, som själv var sjuk, fann en homeopat (tror jag det var) som ordinerade något laxerande. Hjälpigt vidare till röda hund. Därefter tog brodern hem scharlakansfeber från skolan, så min egen skolstart började på Epidemisjukhuset i Västerås.

FARS SJUKDOM, HJÄRTFÖRSTORING, var inte akut då, men han hade visat mig sina röd-blå-gröna skinkor; sönderstuckna av de dagliga "hästsprutorna". Kriget hade vi bakom oss med utrymningsövningar, flyglarm och stora feta rubriker i tidningen. Det skrevs om de vita bussarna och oändliga hopar med trasiga människor.

HÖRNHUSET, DET ENDA SOM finns kvar av Epidemisjukhuset, låter sig inte renoveras fullt ut där det nu ligger och "skaver" i hörnet Kopparbergsvägen/Knutsgatan. Jag tänker att det nog är de elaka gamla sjukdomarna som bitit sig fast i källaren. Hur hela anläggningen såg ut har jag inget minne av. Vi åkte in och kläderna "for av", nakna in i något tvättrum. Sedan låg vi nedstoppade i varsin säng, brodern och jag. Allt var vitt, det gjorde nästan ont i ögonen.

TROTS DEN TÄMLIGEN BRYSKA hanteringen var jag vid gott mod, men kanske var det själva omhändertagandet som skapade ett slags trygghet? Så här i backspeglarna kan jag tänka mig att om än "tillfångatagna" så befann vi oss i en ofattbar men dock skyddande anstalt.

ETT HELT "SOMMARLOV" PÅ anstalt blev det. Det satte sina spår. När vi släpptes ut från den vita zonen var verkligheten åter påtaglig. Med mor i hand gick vi till Korsängsskolan och uppropet inför Greta Ringdahl. Pirrigt! När mor gick kom tårarna.

ÅRET EFTER KOM DÖDSBUDET, fars hjärta orkade inte längre. Han blev 53 år och här sitter jag som 81-åring med samma hjärtfel – en kalvs aortaklaff pumpar vidare på sjätte året i mitt läkta bröst. Mina tankar går också tacksamt till vår fantastiska sjukvård.

SOMMARDAGARNA PÅ EPIDEMISJUKHUSET har tonat bort. Då och då minns jag hur salig morbror Erik kom förbi Knutsgatans jättehöga trädstaket. Vi patienter hade en uteplats där och jag minns att jag småsprang emot honom, jösses, han blev förskräckt och gick vidare. Kanske trodde han att han såg ett spöke?

MINNETS LJUSARE SIDOR VAR att jag trots allt kände mig fri. Brodern däremot blev lite förtryckt av allt sängliggande. Om möjlighet gavs gick jag på upptäcktsfärd. Vek och flög med papperssvalor. Febern kollades både morgon och kväll, det var annars jämte maten det enda som hände. Men en dag "upptäckte" vi kvicksilvret. Jag, förstås, hade strulat med tempen och när jag letade i sängen så kryllade det av små lustiga (egentligen olustiga) kulor som for runt på lakanet. Men strax var den farliga leken slut – liksom den sommaren.

↖ Västerås epidemisjukhus på 1970-talet. Byggnaden i bakgrunden låg där Herrgårdets servicehus ligger idag. Foto: Arvid Ridner, Västerås stadsarkiv

← Tre barn leker läkare, sjuksköterska och patient år 1951. Foto: Stig Johansson, Västmanlands läns museum

Min vackra vän fanns inte mer

Av Gunilla Albért

RFSL HADE CAFÉ, DANS, säker-sex-information och AIDS var vår vardag. Han ringde mig, bad mig åka med till akuten. Än idag ser jag honom, hopsjunknen glida nedför väggen och sitta hulkande på golvet i en kal och kall sjukhuskorridor. Han satt bredvid mig i bilen. Ett vrak av en snygg, ung man som idag inte orkade med att spela charader. Det gjorde vi annars. Ofta.

HUR ROLIGT VAR DET inte att se flatornas sura miner när han bjöd upp mig. Han log och dansade som om jag var den sexiga gudinna han alltid letat efter. Och det retade dem. Var de osäkra på om han verkligen inte var seriös, hade han återgått till hetero? Eller var det för att jag vågade krama och smeka en hivpositiv? Att ingen av oss ens var i närheten av att vara seriös verkade på något sätt helt gå dem förbi. Dansen var bara för att en stund få glömma allvaret, släkten och kärleken som slutat i katastrof. Att räddningen från den fullständiga galenskapen var just galenskap rakt ut i fantasins värld.

EN DAG PRATADE HAN om sin fru. Hur hon vägrade låta honom umgås med barnen om han berättade hur han en dag blev så otroligt kär i en man att han inte längre kunde låtsas att äktenskapet var något annat än en illusion baserad på viljan att vara som alla andra.

DET VAR TRAGISKT ATT höra hur den stora kärleken blev den stora döden. Ångesten han inte kunde bli kvitt när han insåg att han blivit smittad. Släktens avståndstagande från honom, för läggningen, för smittan och för att han förstörde deras idyll.

KAN VI INTE HA sex sa han och tittade desperat på mig. Jag smekte honom över kinden och vi log i samförstånd. Du gillar ju inte tjejer sa jag, så då mår du bara sämre. Den kvällen låg vi sked, fullt påklädda i min säng bara för närhetens skull.

HELT PLÖTSLIGT FANNS HAN inte där. Inte på klubben. Inte på telefon. Jag frågade runt och fick lugnande besked.

Regnbågsflaggan är en symbol för HBTQ-rörelsen. Här agerar den bakgrund åt en skulptur av en naken man. Foto: Jonas Lindblad

En ny kärlek. I Stockholm. Han hade ingen telefon och du höll på att flytta dit. Inget att oroa sig för. De hittade dig hängande i den hall du förmodades ha flyttat ifrån. Den påstådda pojkvännen visste ingenting. Du hade planerat det så väl. Ingen skulle hitta dig innan det var för sent.

SÅ STOD JAG DÄR. Min vackra vän fanns inte mer. Så svårt att ta in. Oförståeligt. När begravs han? Vi vet inte. Vi får inte komma dit. Ingen av hans bögvänner får komma. Ingen från RFSL. Förlamad stirrar jag ut i natten. Vad är det för människor som hindrar oss från att sörja? Ni kunde inte hindra oss att minnas och sörja vår vän. Vi ordnade din minnesstund där alla fick vara med. I döden är vi solidariska. Där får ingen kränka oss. Det var vackert. Vi satt i ring på golvet i kyrkan. Långa ljus, korta ljus, ljus överallt. Ordet vandrade runt. Vi mindes dig. Kommer din familj ihåg att vi inte fick komma? Förstod de hur vi kände? Ibland hatar jag och vill skrika att ni borde älskat min vän för den han var, inte den ni ville att han skulle vara. Men det hjälper inte, varken nu eller då.

Med handskar i katedern

Av Robert Persson

Under 1980-talet förändrades arbetet i skolan. Samarbetet med elevhälsovården förändrades. Lärarna fick hårda förmaningar om hur de skulle bete sig i olika situationer. Lärarna skulle alltid ha plasthandskar i katedern. Om en elev skadade sig skulle lärarna alltid ta på handskarna först, innan de hjälpte den skadade eleven. På biologielektionerna fick lärarna på högstadiet sluta med alla så kallade blodlaborationer, till exempel blodgruppsbestämningar.

1980-talet innebar också ett skambeläggande och en stigmatisering av homosexuella i samhället. Dödsängesten bland de homosexuella var enorm.

Waiting to breathe

Foto och bildtexter: Patrik Hedljung Inledning: Jennie Schaeffer

Dokumentationer av samtiden görs inte bara för oss som lever i dag utan också för framtidens människor, för de generationer som kommer efter oss. Hur kommer de människor som lever om 100 eller 200 år förstå coronakrisen? Patrik Hedljungs samtidsdokumentation "Waiting to breathe" är en viktig skildring av vardagen på en sjukhusavdelning under andra vågen av coronapandemin. Under perioden december 2020 till februari 2021 arbetade Patrik med en lågmäld dokumentation av en arbetsplats och en plats för sjuka, nämligen infektionskliniken i Västerås. Dokumentationen väcker frågor om vems berättelser och upplevelser som vi väljer att spara och ge utrymme till under en samhällskris. Den låter människors vardagsväntan och omsorg ta plats på ett finstämt sätt och bli en del av vårt kollektiva minne. Dokumentationen omfattar ungefär 70 fotografier och finns numera i Västmanlands läns museums samlingar.

En inte oansenlig del av arbetet som infektionsläkare består av att analysera provsvar, ordinera läkemedel, skriva daganteckningar, planera för vårdinsatser och annat arbete som sker framför en datorskärm.

↑ Åsa Lundström förbereder sig tillsammans med en kollega inför att gå in på ett patientrum. På infektionsavdelningen har alla rum slussar där på- och avklädning av skyddsutrustning sker. Varje kontakt med en patient krävde en ny omsorgsfull procedur för att förhindra smittspridning bland personalen.

→ Även i personalmatsalen rådde rutiner med avstånd och skyddsutrustning för att förhindra smittspridning. Andreas Wängdahl och Karin Lindberg håller distansen.

SPEGLN

En ny patient väntar på att få komma in på sitt rum på infektionskliniken. Patienterna kunde vara där från ett par dagar till flera veckor.

Åsa Larsson får frågan om vad hon ser fram emot den dag pandemin tar slut.

I början av pandemin var syrgas det enda läkemedlet som fanns tillhands för behandling av covid-19. Nedsatt lungkapacitet var en av de allvarliga följderna av sjukdomen och kunde leda till döden.

Infektionskliniken är sammanbunden med övriga sjukhuset genom en glasförsedd gång. Pelargonierna fick fortsatt en del av uppmärksamheten när det ovanliga blev vardag.

Varje rum har två ingångar, en via avdelningen och en direkt ut, båda med sluss. Efter det att en patient har lämnat rummet städas det noga och vädras.

Fotografen Patrik Hedljungs sista bild från infektionsavdelningen är ett självporträtt från då han själv insjuknade i covid-19 och fick läggas in på avdelningen. Han smittades dock inte under sin vistelse på avdelningen utan ute i samhället.

**VILL DU
VETA MER:**

Boken "Waiting to breathe" (2021) av Patrik Hedljung kommer att finnas tillgänglig på onlinebokhandlar och i museibutiken på Karlsgatan 2 i Västerås.

Biblioteket – en del av överlevnadsstrategin

Av Katarina Curman

En av många i pandemins tidevarv som tvingats leva helt allena, suttit i ett ofrivilligt "fängelse", visserligen bekvämt och hemligt men ändå ensligt. Hur klarar man sig genom oändliga dagar i isolering i en period som man inte ser slutet på? Vi kontaktade Mona Stenberg, nyinflyttad i Köping, för att få en bild av coronalivet för en ensamstående dam i de övre 70-åren.

MONA FLYTTADE TILL KÖPING i augusti 2020 mitt under brinnande pandemi, hon hade länge sökt lägenhet i staden och nu fått den hon ville ha. Hade bestämt sig för att lämna miljonprogramförorten Bredäng i södra Stockholm för ett liv närmare släkten. Hon är född i Riddarhyttan, uppvuxen i Köping och har två bröder med familjer, en är kvar i trakten.

REDAN VÅREN 2020 FICK hon klart med lägenheten i Köping men inflyttningen kunde inte ske förrän till hösten. "Jag hade god tid på mig att packa under isoleringen i Bredäng och nu har jag haft god tid på mig att packa upp under isoleringen i Köping, detta tack vare coronan", säger hon och skrattar. "Men visst har det varit tungt att inte kunna röra sig som vanligt. Att tvingas hålla sig borta från normalt umgänge. Jag tror att detta tvång har påverkat människor att ta till alkohol och ett evigt TV-tittande" säger hon. Numera, oktober 2021, handlar hon i närmaste butik men under mycket lång tid fick hon sina dagligvaror hemburna av unga släktingar eller sin något yngre bror. Detta spädde på isoleringen, men enligt Mona gick allt bra även om det var tråkigt.

UNDER TIDEN I "FÄNGELSET" i den nya lägenheten har hon haft god tid att tänka, fundera på livets mening och alltings ändamål. Miljön omkring oss och alla hot som målas upp

av tidningar, radio och tv gör inte tillvaron lättare, anser hon. Vad kan en enskild människa göra för att allt inte ska gå i putten är tankar som fått tid att ventileras under ensamma timmar. "Bara en sådan sak som att rent vatten har blivit en lyxvara i stora delar av världen har fått mig att grubbla över livet."

"DET HAR DOCK ALDRIG varit riktigt, riktigt tråkigt, jag läser mycket. Biblioteket i Köping är närmaste granne, jag kan se rakt in i läsesalen från mitt vardagsrum". Under pandemin kunde läsarna få sina böcker genom en lucka och läsningen fortsätta utan avbrott för alla dem som brukar låna. "Jag promenerar mycket i staden och i omgivningarna, ibland med några vänner. Men det går alldeles utmärkt att vara helt ensam i naturen. Det är skönt att vara i skogen, och skogen ligger nära människorna i Köping, det är rogivande." När vädret är opassligt målar hon, konst som pryder väggarna och som sprider glädje.

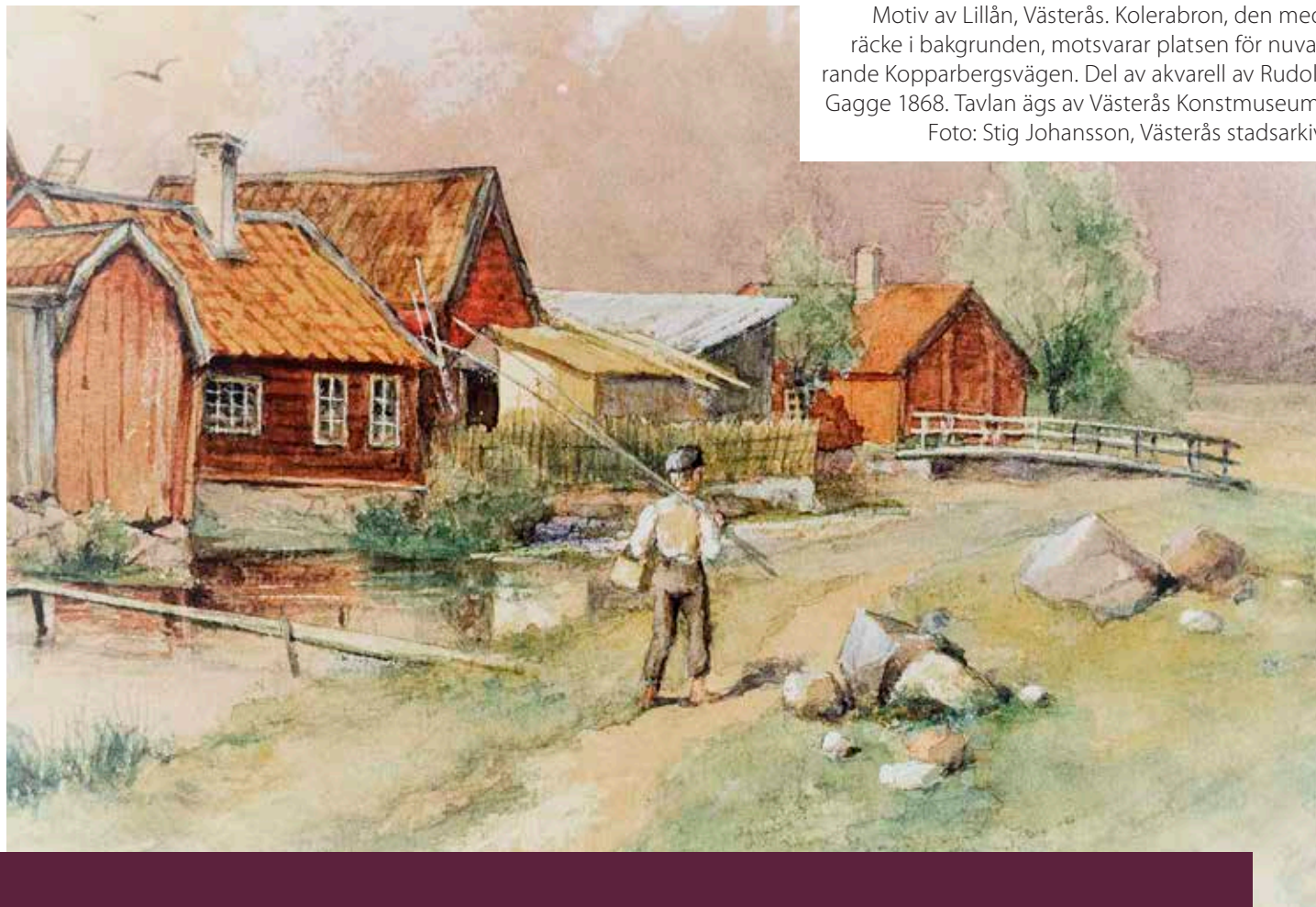
DET HAR SINA SIDOR att flytta till en ny stad; ny frissa, nya läkare, ny tandläkare, nya vanor. Det har varit en tid med omställning som genomlevts trots pandemi och alla de svårigheter den inneburit. Men nu när livet så smått återvänder till det "normala" ser hon fram emot att umgås med släkten, alla i den uppväxande generationen och de gamla vännerna.

Mona Stenberg har en eka i Övertjärn utanför Riddarhyttan. På bilden är hon ute och ror. Foto: Margaret Stenberg

I farsoternas spår

Av Fredrik Badh

Under 1800-talets koleraepidemier leddes likföljerna i Sura kyrkby utmed Sorgdalsviken. I höjd med Hovgården tog Dödvägen vid och fortsatte norrut över gårderna, utmed rullstensåsen och anlände slutligen till kolerakyrkogården. Varför alla dessa dystra namn?

KOLERA ÄR EN SMITTSAM tarmsjukdom som orsakas av bakterier och sprids via förorenat dricksvatten. Sjukdomen plågade Europa i flera återkommande vågor under mitten och andra halvan av 1800-talet med miljontals döda som följd. Först mot slutet av seklet upptäcktes orsaken till smittan och tack vare förbättrade sanitära förhållanden i städerna kunde spridningen begränsas.

KOLERA FINNS INTE LÄNGRE i Europa, men sjukdomen har lämnat flera avtryck i vår historia, bland annat i form av äldre platsbenämningar. I Västerås innerstad gick Kolerabron över den numera igenlagda Lillån, där idag Kopparbergsvägen och Mungatan möts. Namnet uppstod med anledning av den kolerakyrkogård som ordnades i Humlegården söder om ån vid mitten av 1800-talet. Även i andra delar av Västmanland återfinns platser såsom Kolerabacken (Västerlövsta respektive Västerås), Kolerafallet (Västanfors) och Kolerastugan (soldattorp i Lillhärad), alla med koppling till begravningsplatserna avsedda för kolerans offer. Vad kan dessa onekligen makabra namn tillföra historien?

ÄLDRE ORTNAMN HAR OFTA vuxit fram spontant genom människors behov av att hänvisa till en plats på ett sätt så att andra förstår. Sådana namn har uppstått sedan förhistorisk tid och enskilda namn kan ibland vara svåra att härleda. I andra fall är namnen mycket värdefulla historiska källor som kan berätta om en specifik händelse som inträffat eller om människor som vistats på platsen.

MODERNA ORTNAMN HAR i allt större utsträckning tagits fram genom formella beslut. Vem som bestämmer över ortnamn beror på vilken typ av namn det handlar om. Lantmäteriet är nationell ortnamnsmyndighet och samarbetar främst med Institutet för språk och folkminnen samt Riksantikvarieämbetet i fastställandet av ortnamn i fastighetsregistret och på allmänna kartor.

NAMN PÅ EXEMPELVIS GATOR, torg eller andra allmänna platser inom detaljplanelagt område föreslås av en kommunal namnberedning och fastställs sedan genom politiska beslut. Vid all statlig och kommunal verksamhet regleras ortnamn i kulturmiljölagen enligt så kallad *god ortnamnsred*, där traditionella eller allmänt vedertagna ortnamn skyddas.

ORTNAMN ÄR EN VIKTIG del av vårt historiska underlag och kan i vissa fall vara den mest tillförlitliga, eller rentav den enda bevarade källan om en specifik plats. Ortnamnen speglar den livssyn som människor i en specifik trakt en gång levtt efter. De berättar för eftervärlden om lokala traditioner och verksamheter, om historiska färdvägar, om kulturella eller religiösa föreställningar och mycket mer. Tillgången till kunskapen ligger i det fortsatta användandet av ortnamnen. Vilken del av historien vi väljer att bevara är således lika med vad vi väljer att kalla en plats. Så vad blir det: pest eller kolera?

Coronans påverkan på språket!

Pandemin styr över den nyordslista som Institutet för språk och folkminnen tagit fram för 2021. Här är de nya orden som gjorde sitt intåg i språket under förra året:

coronabubbla

tillstånd där umgänge med utomstående är begränsat för att förhindra smittspridning av coronaviruset

coronahund

hund som skaffats som husdjur under coronapandemin

generation corona

grupp av unga personer vars hälsa, relationer, utbildning eller situation på arbetsmarknaden påverkas av coronapandemin

postcovid

kvarvarande symptom efter genomgången covid-19-infektion

vaccinnationalism

prioritering av vaccinering av egna medborgare trots att behovet kan vara större i andra länder

vaccinpass

intyg på vaccination mot coronaviruset som är nödvändigt för tillträde till vissa platser och evenemang

zoomtrötthet

mental utmattning som uppstår till följd av många videomöten

Åren då barnen dog

Av Bernt Andersson

Farsoter är ett tema som det forskats och skrivits om i hembygdsrörelsen. Följande text är ett utdrag från en artikel som publicerades i Kungsörs Hembygdsförenings årsskrift *Särimner* 2005, där artikeln finns att läsa i sin helhet.

./.../ DIFTERIN NÄRMADE SIG Torpa från Broby, den del av byn som låg i Tumbo socken. En vecka in på året 1886 insjuknade dottern till torparen Anders Jansson och hans hustru Anna. Barnet, som hette Clara, avled en vecka senare. Då hade också sjukdomen kommit till andra änden av socknen, Väster-Säby, där soldaten Säfströms fyraåriga dotter insjuknat och avled efter några dagars sjukdom. Så här långt anades nog ingen epidemi i Torpa. Under april insjuknade många barn i mässlingen, så många att man kunde tala om att en epidemi hotade. Tre flickor och två pojkar i åldrarna 10 månader till 10 år dog. Modern till den först avlidna var från Stockholm och på besök i Högsta. Men inga ytterligare dödsfall i mässlingen inträffade då. Istället var det scharlakansfebern som tog liv, tre barn avled under maj månad. Så intog döden Torpa i olika skepnader för att strax och med full kraft göra det genom difterin.

FRÅN MAJ 1886 TILL slutet av följande år skulle difterin skörda 40 barns liv i Torpa. Ett av dessa liv var lilla Beata Broberg, dottern till knekten i Broby. Hon dog den sista dagen i januari 1887, vid tre års ålder. Sjukdomsförloppet var obönhörligt och svårt. Febern som inte släppte. Halsen som ströps åt av svullnad och beläggning. En stank som plågade omgivningen mer än Beata. Hastigt avtagande krafter och stunder av frid. En plågsam dödskamp. Två veckor tidigare hade Beata fyllt tre år. På hennes födelsedag låg ett barn i Östersäby och dog i sjukdomen. Två dagar före nyårsafton hade ett annat barn dött fast man inte visste om det var difteri.

MAN VISSTE ATT SJUKDOMEN ofta stannade i ett hus tills alla barn var döda. Bonden Erik Andersson och hans hustru i Sköldby hade under två augustiveckor föregående år förlorat sina två yngsta barn, två söner. En annan bonde, Carl Eriksson i Högsta och hustrun Lotta, miste fyra barn en månad senare och inom loppet av två veckor. Bonden Per Persson i Östersäby förlorade också fyra barn. Två gånger hade han blivit barnlös änklings och var nu gift för tredje gången. De döda var mellan nio och tjugo år. Ett barn fick han och hans hustru Sofia behålla, en vuxen dotter som flyttat till Stockholm.

TYNGDEN SLÄPpte INTE FÖRRÄN långt in i det följande året. Vintern 1887–88 var mycket kall. Kanske ingav den hopp om att det onda skulle frysa bort, krossas av den isande ihållande kylan. ./.../ Om det var så att vintern lovade att hejda difterin så höll den det också. När kylan slog till på allvar under sen höst, så inträffade inga dödsfall. Två barn hade dött i oktober, och två i november. Så kom kylan och inga barn dog i difteri under hela vintern. De sista dödsfallen inträffade i april, då ett barn dog, respektive under juni månad då det sista dödsfallet under denna epidemi inträffade. Detta var difterins sista två andetag i Torpa.

Bilderna till texten är inte de bilder som användes i *Särimner* och personerna på bilderna har inget samband med innehållet i texten.

Tuberkulosföreningens barnhem, Kungsör, år 1909. Foto: Okänd, Västmanlands läns museum

Flicka i sjuksäng tillsammans med sjuksköterska. Foto: Okänd, Västmanlands läns museum

Får ej betäcka Nafvelen

Av Ida Andersson och Lena Engström Englin

Medicin är vetenskapen och kunskapen om att förebygga, bota och lindra mänskliga sjukdomar och tillstånd av ohälsa. Idag vänder vi oss till vårdcentraler och utbildade läkare för vård och medicinering, men det var först under 1800-talet som bakterier och deras kopplingar till olika sjukdomar upptäcktes. Hur fick människor vård tidigare i historien? I Västmanlands läns museums föremålssamlingar finns svar.

ÄLTSTENAR: Ältstenar var ofta forn- eller medeltida sländtrissor av sten eller bränd lera som hittats i jorden. De kunde också tillverkas. Så sent som i slutet av 1800-talet tillverkades ältstenar i Sala av täljsten från gruvan. Stenarna hängdes runt halsen på den sjuka, främst på barn som led av *ältan*. *Ältan* kan syfta på engelska sjukan (rakit) men också på andra barnsjukdomar. Ibland finfördelades små delar av stenen till pulver för att användas som medicin till flera olika sjukdomar, framförallt nämns *frossan* som är en tidig benämning av malaria.

← KOLERALAPP: Recept från 1829 med instruktioner kring hur det går till att tillverka en koleralapp av storlek 21,5 x 23,5 cm: "En skinnlapp af denna form och storlek bestrykes med Tall eller Gran Kåda, warmes öfver Kohlele och lägga på magen, samt förblifver där liggande; öfre dehlen lägges på Maggropen. Derhos tages dagligen 1 eller 2 droppar Camillolja på en sockerbit. Man kan nyttja Kruusmynt Pastiljer, eller Kruusmynt The, detta medel har wisat fullt skyddande värkan på Furst Lobkovitzs gods i gallicien. Derigenom blefvo och Två Regimenten i Polska Kriget bevarade från smittan. Får ej betäcka Nafvelen".

↓ ELEKTRICITETSMASKIN: Maskinen är från 1860- eller 70-talet och användes för att ge elektriska stötar som botemedel mot värk och smärta. Via den stora magneten producerades el och styrkan på elchocken styrdes av hur snabbt veven vreds. Handtaget placerades på patienten som kunde få en våt svamp mellan handtaget och kroppen för att lindra smärtan från behandlingen.

↙ ÅDERLÅTNING: Att åderlåta, alltså tömma patienten på en viss mängd blod, var historiskt en spridd metod för att bota sjukdomar. Syftet med åderlätning var att återställa balansen mellan de fyra kroppsvätskorna svart och gul galla, slem och blod. Åderlätning utfördes ofta genom användandet av en åderlättningsapparat. Patienten kunde också koppas. Det gjordes genom att skära ett ytligt sår i huden där värken satt och sedan suga ut sjukdomen via det vakuum som bildades mellan huden och ett ditsatt kopp-horn. När hornet var fullt av blod släppte det från huden.

Alla föremål på detta uppslag finns i Västmanlands läns museums samlingar.

Demonen tar vad den vill

Utdrag ur Maj Hirdmans bok *I törn och blomma* utgiven på Bokförlaget Norden 1944.

11.11.1918. – **KLOCKAN ELVA** i dag slutade kriget som nu varat i mer än fyra år. Man säger att omkring åtta millioner stupat och omkring tjugo millioner sårats i denna den förfärligaste drabbningen i människosläktets historia. Hela norra Frankrike är en enda kyrkogård.

VI TALADE OM DEM som dödades strax före klockan elva i dag. Det var åtskilliga, även om man förstår att man på ömse sidor om stridslinjen sökte rikta in skotten så slarvigt som möjligt. Vilket öde att bli dödad i sista minuten.

HÄRHEMMA TYCKS FOLK VARA så nedbrutna av sitt eget att de inte brytt sig mycket om den stora nyheten. Inte väcker den sådan upståndelse som t. ex. krigsutbrottet. Man är trött överallt. I så gott som varenda familj ligger någon antingen döende eller svårt sjuk i spanska sjukan. Hela familjer har ju dött ut. Begravningsannonserna är ruskiga att läsa. De kan uppta halva sidan då hela familjen strukit med, far, mor och alla barnen.

ÄR DET UNDERLIGT DÅ, att man inte bryr sig om det stora som händer ute i världen. Jag trodde själv att jag skulle dansa av jubel en sådan dag. Men jag går ganska slö, jag också.

HAN MED DEN MÖRKA blicken som läste dikten om världens undergång, värnpliktsvägraren, kom en dag i farstun hostande och raglande. Han fick ligga på kökssoffan hos ungarlarna. Vi gjorde vad vi kunde. Fick dit en läkare, bäddade upp med kuddar om honom för att lätta andningen. Men på endast två dygn var hans bröst liksom uppätet. Det fanns ingenting kvar. Den grymma hostan slet

sönder resten av den utmärglade kroppen. Så slöt den stolta sagan om en människa som ville trotsa tillvarons vilda makter. Krigets farsot dräpte honom skoningslöst. Jag såg demonen stå vid hans kista stödd på sitt svärd och hörde hans buttra replik: – Varken med mig eller mot mig. Jag tar vad jag vill. En krans av solig guldgul krysantemum fick han från sina vänner.

13.11.1918. – **ALLT FLER** blir borta. Det går så rasande fort. Man vet inte var man har sina vänner. Ett gråtande barn kom springande. – Mamma och pappa är så sjuka.

NÄSTA DAG ÄR DE DÖDA. De vuxna barnen sjuknar och dör någon dag senare. De små får leva utan föräldrar och syskon. Ibland dör hela familjer. Det är underligt att man blir skonad. I synnerhet när man är så svag och klen. Men jag har en hemmagjord teori om den saken. Eftersom jag nästan alltid varit klen måste min inre sekretion alltid ha varit och vara livaktig och vaken. I livets intresse står en härskara mystiska väpnare på vakt vid alla mina körtlar, och så snart en ny bakterie försöker tränga in genom svalg eller näsa eller någon annanstans, föser de bort den.

Maj Hirdman föddes som Anna Maria Eriksson år 1888 i Smedjebacken, Söderbärke församling. Hon växte upp under fattiga förhållanden i Norberg och kom att bli en av Sveriges mest framstående kvinnliga arbetarförfattare från 1920-talet och framåt.

Författarinnan Maj Hirdman vid skrivbordet. Foto: Ernst Blom, Västmanlands läns museum

Alicia Brännback studerar till sjuksköterska vid Mälardalens universitet. Foto: Alicia Brännback

Den digitala studenten

Av Alicia Brännback

Jag började studera till sjuksköterska höstterminen 2019 och fick uppleva den klassiska starten på campus för att lära känna mina kurskamrater. Att ta en fika med en ny person är en analog aktivitet och något efterföljande studenter inte fick chansen att uppleva under pandemin. Den första terminen handlar om att kastas in i nya situationer med nya personer och hitta vägar att vara effektiv, något som återspeglas i mitt yrkesval. Jag övertygad om att den första tiden på campus är viktig för efterföljande studier.

VÅRTERMINEN 2020 HADE JAG min första verksamhetsförlagda utbildning (VFU) inom äldreomsorg. Samtidigt började information om viruset covid-19 att spridas i media och "corona" var på allas läppar. Jag minns att studenter, handledare och boende på VFU:n pratade om hur viruset kunde komma att påverka oss, men det kändes överkligt att vi skulle drabbas av smittan i Sverige.

KORT DÄREFTER FICK VI veta att campus var stängt och att all undervisning skulle ske digitalt. Från att ha träffats och diskuterat behövde vi nu lära oss att mötas online. Vi insåg hur viktig ergonomi är vid datorlärande då skrivbord, bra ljus och utrymmen är något som påverkar fokus, energi och uppfattningsförmågan. Vi upptäckte också hur dynamiken i samtal påverkas när man möts digitalt. Det naturliga samtalet när man bryter in, reflekterar och reagerar på någon annan är helt annorlunda via datorn.

MINA STUDIER UNDER PANDEMIN innebar en omställning då jag som student förväntas ta ett eget ansvar för mitt lärande. Den digitala förändringen innebar att jag behövde en egen planering och en hållbar struktur, något jag innan pandemin fick via campusundervisningen. Jag kände mig ibland ensam, men med stöd från lärare, som skött undervisningen fantastiskt, gick det ändå bra att ställa om till distansundervisning.

VÅRTERMINEN 2020 LÄSTE JAG klinisk mikrobiologi, vårdhygien och allmän farmakologi. Där kom jag i kontakt med begreppen epidemi och pandemi. Medan en epidemi är geografiskt avgränsad drabbar en pandemi stora delar av världen, i fallet med covid-19 orsakat av en infektion, ett virus. Kursen gick samtidigt som Sverige fick sitt första fall av covid-19 och kursen hjälpte mig att förstå hur hårt viruset kunde påverka samhället.

UNDER VFU:N VÅRTERMINEN 2021 fick jag uppleva hur pandemin påverkat sjukvårdspersonal, rutiner, anhöriga och patienter. Att arbeta som sjuksköterska handlar om att ansvara för människors liv och vid en isolering under en pandemi är vårdpersonalen patientens enda kontakt med en annan människa. Som sjuksköterskestudent kan jag känna att jag önskat mer undervisning om pandemier och hur de påverkar sjukvården. Jag tänker på hur viktigt det blir att ha en fortgående diskussion om vad vi får med oss för att vara förberedda i vår kommande profession. Idag känner jag att jag har utvecklats positivt av det ansvar jag har tagit under pandemin och hoppas nu att min sista termin kan genomföras på campus då jag saknar mina kurskamrater och mina lärare!

Med covid-19 in i framtiden

Av Jan Smedjegård

COVID-19-PANDEMIN HAR UTVECKLATS TILL en av de mest intensiva och långvariga pandemierna någonsin. Det första fallet av covid-19 i Sverige bekräftades den 31 januari 2020. De första fallen i Västmanland rapporterades den 11 mars 2020. Det var personer som hade kommit tillbaka till Sverige efter sportlovsresor till Alperna. Det första dödsfallet i covid-19 i länet skedde den 29 mars. Antalet dödsfall ökade därefter snabbt. Vecka 16 avled hela 44 patienter i covid-19, det största antalet som dött en enskild vecka under hela pandemin.

DEN ANDRA VÅGEN AV pandemin började i Västmanland i slutet av oktober 2020 och kulminerade i mitten av december med drygt 1 300 fall per vecka och upp mot 60 sjukhusvårdade patienter varav som mest åtta patienter vårdade på intensivvårdsavdelning.

VACCINATIONERNA MOT COVID-19 STARTADE den 27 december 2020. Äldre personer på kommunala särskilda boenden vaccinerades först för att ge de allra sköraste i samhället ett skydd mot sjukdomen. Redan från vecka 9 år 2021 såg man effekten av detta, att antalet som avled i infektionen minskade trots att antalet fall av sjukdomen ökade ända fram till och med vecka 18.

CORONAVIRUS MUTERAR HELA TIDEN och flera nya virusvarianter uppkom och spreds under 2021.

VECKORNA INNAN ÅRSSKIFTET ÖKADE antalet fall mycket kraftigt. Ökningen berodde på att ytterligare en ny virusvariant kallad omikron började ta över. Den är oerhört mycket mer smittsam än alla tidigare varianter. Den ger i allmänhet en betydligt lindrigare sjukdomsbild än deltavarianten, men den kan sprida sig och ge upphov till sjukdom även bland dem som vaccinerats.

DEN 9 FEBRUARI 2022 togs de flesta covid-restriktionerna bort. Den som blir sjuk ska stanna hemma. Provtagning och smittspårning rekommenderas inte längre i samhället generellt. Hälso- och sjukvården och äldreomsorgen fortsätter däremot med skyddsutrustning, provtagning och smittspårning.

I OCH MED ATT provtagningen begränsats har antalet bekräftade fall minskat mycket kraftigt. När detta skrivs i början av mars 2022 blir fortfarande en tredjedel av de tagna covid-19-proverna positiva vilket innebär en kvarstående hög förekomst av smitta i samhället. Antalet patienter som behöver vårdas på sjukhus sjunker dock långsamt.

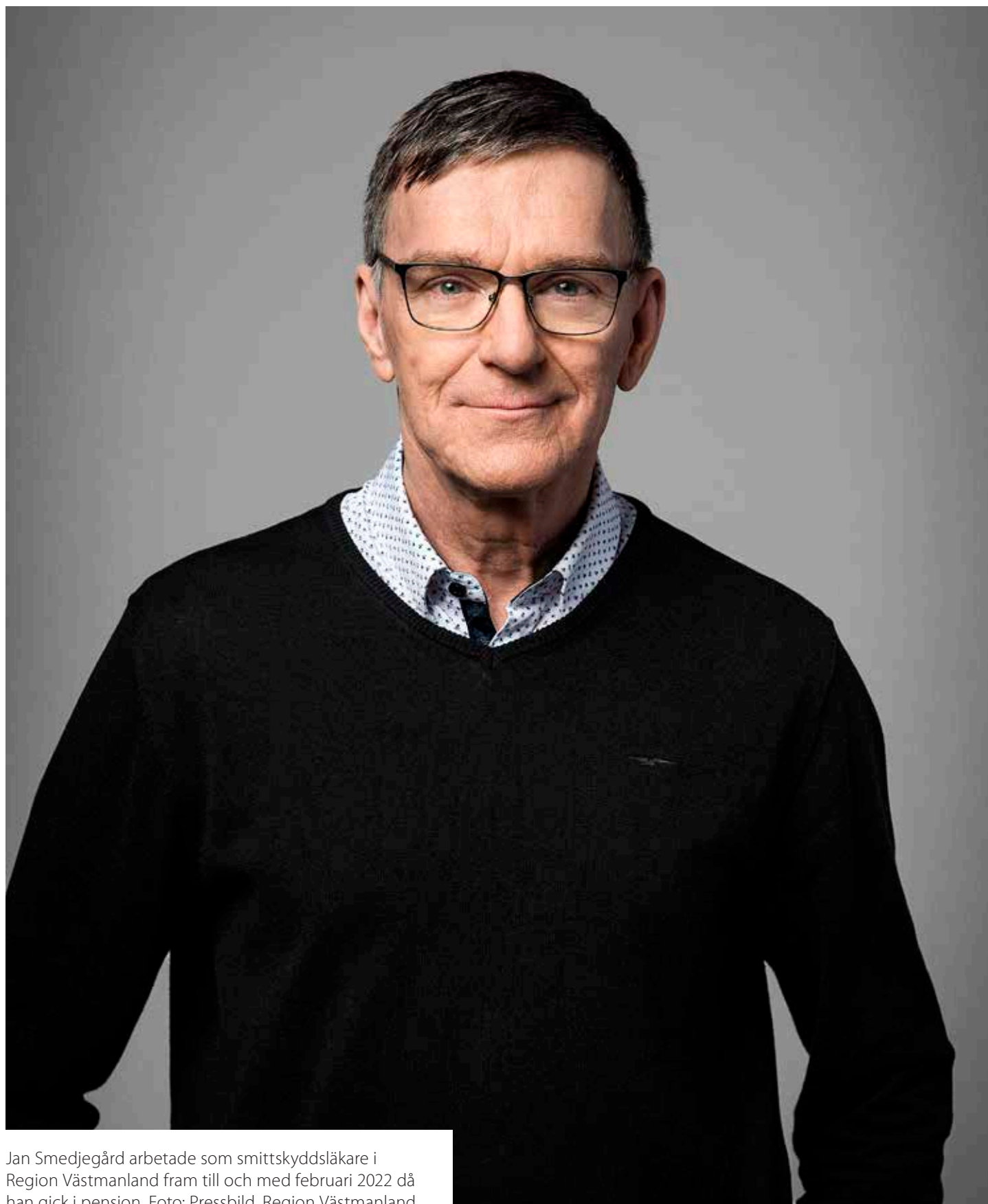
EN MYCKET STOR DEL av befolkningen kommer att ha utvecklat immunitet efter genomgången sjukdom och/eller vaccination under våren. Det är därför troligt att smittspridningen kommer att klinga av senare i vår.

HITTILLS HAR PANDEMINS FÖRLOPP varit mycket svårt att förutse. Vår tidigare pandemierfarenhet är uteslutande begränsad till influensa A. Så här snabba och totala skiften mellan olika virusvarianter förekommer inte vid influensa. Immuniteten efter sjukdom och vaccinering har avtagit snabbt, i många fall redan efter 1,5–3 månader. Vaccinerna skyddar dock bra mot allvarlig sjukdom.

KOMMER VI ATT KUNNA hoppas på en tillräckligt lång "flockimmunitet" över sommaren så att vi slipper uppleva en femte våg under hösten-vintern orsakad av en ny fjärde dominerande virusvariant?

COVID-19-VIRUSET SKULLE I EN sådan situation inte längre vara en pandemi utan ett virus som kanske kommer att ge upphov till nya sjukdomsfall varje vinter på liknande sätt som säsongsinfluensan.

Jan Smedjegård arbetade som smittskyddsläkare i Region Västmanland fram till och med februari 2022 då han gick i pension. Foto: Pressbild, Region Västmanland

Jag är sjuk!

Lyssna och välj rätt bot för min kropp

Text: Jennie Schaeffer Foto: Lasse Fredriksson

Sjukdomar och farsoter är en del av historien. Det finns spår av hur vi människor försökt att hantera sjukdom och farsoter att upptäcka för dig i Västmanlands läns museums basutställningar. Välkommen in!

NÄR DU KOMMER TILL Västmanlands läns museums utställningar på Karlsgatan 2 i Västerås träder du in i en förtrollad värld. Museets dörrar glider upp med ett dovt buller och du träder in i museets basutställningar. Västmanlands läns museum är ett långsmalt museum inhyst i gamla Mimerverkstaden, en av de största och mest framträdande byggnaderna från ASEA:s tidiga år i Västerås som stod klar 1915. Efter att du besökt utställningen Forntiden fortsätter basutställningarna och du kliver in i utställningen Medeltiden, för att sedan gå vidare till utställningen Den nya tidens ordning och reda. Nästan längst in i museet gestaltas tiden närmast oss idag, i utställningen Modärna tider. Alla basutställningar har den övergripande rubriken *När då var nu*.

VARJE MILJÖ I BASUTSTÄLLNINGARNA är omsorgsfullt uppbyggd för att skapa upplevelser som på olika sätt levandegör den tidsepok och de människor som levde då. Basutställningarna är formgivna som helhetsupplevelser där du omsluts av ljud, foton, rörliga bilder, byggnader, texter och föremål. Men det är inte passiva utställningar du möter, utan utställningar med en hel del interaktivitet. Interaktiviteten på läns museet innebär att du till exempel kan trycka, klämma, känna, klä ut dig, ta roller, fiska, välja, ja helt enkelt samspela med utställningarna. Den här sortens analoga och ganska enkla interaktion genomsyrar hela museet. Museet är också ett socialt rum där du kan dela tankar och funderingar med det sällskap som du kanske besöker museet tillsammans med. Att skapa kunskap och upplevelser tillsammans med besökare är viktigt för Västmanlands läns museum och museet är inte

Kan du hitta rätt bot för min kropp?
Ett exempel på en interaktiv aktivitet i museets utställningar som levandegör berättelser om sjukdomar och bot.

ensamt om att tänka i de banorna. Intresseorganisationen Sveriges museer menar att teknologins ökande mobilitet och nya attityder gör att människor inte längre är beredda att vara passiva mottagare av information från exempelvis museer, utan de vill vara aktiva deltagare. Människor förväntar sig att vara medskapare av olika slags upplevelser.

I BASUTSTÄLLNINGEN NYA TIDENS ordning och reda får du uppleva Västmanlands historia under 1500–1700-talet. Nu gjordes många resor och vetenskapliga upptäckter. Det var en orolig tid med många krig men det var även en tid där kungar försökte skapa ordning och reda. I utställningen finns en figur, en maskot på en vägg. Den ser inte ut att må så bra. Från olika delar av kroppen leder gummisnoddar. Bredvid maskoten hänger skylten ”Jag är sjuk! Lyssna och välj rätt bot för min kropp”. Intill maskoten finns hörlurar och

knappar att trycka på som berättar om olika åkommor och hur olika kurer från folktron kan bota dem. Gestaltningen gör att du som besökare får lyssna på berättelserna en efter en och också handgripligt försöka hitta rätt bot.

PESTEN DRABBADE MÅNGA, såväl kungliga hov som ämbetsmän och vanligt folk, under flera århundraden. Det sista utbrottet i Sverige var i början på 1700-talet. Det fanns ett stort behov av att hitta bot mot en sjukdom som dödade många. En kunglig livläkare kunde till exempel rekommendera ett helt apotek av örter och droger men även blandningar med många ingredienser som till exempel paddor, huggormar och pulveriserade människokranier. Trots att vi lärde oss mer och mer om människokroppen så fanns det i byar och städer botare eller kloka gummor och kloka gubbar, som tog hand om sjuka och skadade.

Det här hjärtat finns i utställningarna, men var? Hjärtljud och vibrationer leder dig dit.

Läkeväxter i övernaturlig storlek. De ser nästan ätbara ut och drar uppmärksamhet till berättelser om folketro. Utställningarna berättar på så sätt i flera lager om människans villkor och sjukdomar.

De kände till örter som botade eller lindrade och kunde magiska ritualer och märkliga recept.

JUST MAGI OCH RITUALER var viktigt när det gällde att bota sjukdomar. Ett sätt var att föra in ett barn genom ett vålbundet träd – ett träd eller en gren med knut på – för att bota eller hindra till exempel engelska sjukan. Just en sådan gren finns att se på läns museet.

LÄNGRE FRAM I SAMMA utställning vibrerar en del av utställningen av hjärtslag. Kanske drar du ut lådor och hittar källan till hjärtslagen? Till dunket av hjärtslagen kan du läsa om Västerås första lasarett på 1700-talet, och om att människor inte visste hur de skulle skydda sig från virussjukdomar som spreds... Kanske kommer historien dig nära, när då var som det är nu.

VILL DU VETA MER:

Västmanlands läns museum har en bokningsbar visning som heter *Sjukdomshistoria genom tiderna*, där du får följa med på en vandring genom cirka 3 000 år av mänskliga sjukdomar och elände, men också en berättelse om hur människor sökt bota och lindra och övervinna sjukdomar. Hör av dig till lansmuseet@regionvastmanland.se om du är intresserad av den.

Vissa helger ges även en kortare 30 minuters introduktion *Pest eller kolera – berättelser om sjukdom och epidemier från Västmanlands historia*. Hur var det att bli sjuk förr i tiden? Vad gjorde man när pesten kom 1710 och vilken typ av vård fick man? Håll utkik efter den visningen i Västmanlands läns museums kalendarium eller hör av dig på telefon 021-39 32 22 lansmuseet@regionvastmanland.se och önska den.

Stick in handen och känn på historien. I bakgrunden en vålbunden gren från 1700–1800-tal.

Bild på apoteksinredning i en utställning på Vårdmuseet i Västerås. Foto: Susanne Cassé, Västmanlands läns museum

Ett vårdmuseum i Västerås

I den gamla sjukhusbyggnaden vid Västerås lasarett finns ett vårdmuseum som skapats och drivs av Medicinhistoriska Sällskapet Westmannia. I utställningarna finns miljöer som berättar om äldre tiders sjukvård, en sjukhussal, en operationssal och också en äldre tandläkarmottagning. Montrarna innehåller gamla redskap och sjukvårdsutrustning, bland annat en röntgenutrustning från Sala daterad till 1904. En apoteksavdelning visar interiörer från apoteket Hjorten i Västerås. Recepturen, disken och väggprydnaden är tillverkade år 1908 i samband med apotekets ombyggnad. Apoteksinteriören fanns tidigare utställd i apoteksutställningen på Vallby Friluftsmuseum.

Adressen till vårdmuseet är Ingång 6, Regionhuset, Västmanlands sjukhus. Entrén ligger på markplan på utsidan av gamla lasarettets vänstra flygel. Mer information om museet finns på föreningens hemsida www.msw.org.se

En grupp utklädda personer
år 1901. Foto: Ebba Ståhl,
Västmanlands läns museum

Upprop till nästa Spaning

VILL DU VARA MED och bidra till nästa nummer av Spaning som kommer att handla om kropp och identitet?

KROPP OCH IDENTITET lockar fram frågor som vi vill utforska i nästa nummer. Till exempel: På vilket sätt har din identitet formats av den kultur du är uppvuxen i? Hur samspelar individernas och samhällets historia med identitetsskapande? Hur har uppfattningen om kroppen förändrats genom historien? Hur påverkar upplevelsen av att vara född i "fel kropp" förhållandet till kropp och identitet?

GENOM ÅRHUNDRADENA har vi format våra kroppar med hjälp av korsetter och silikon. Vi använder smink, peruker, färgar håret och tatuerar oss. Till vilken nytta?

I SPANING VILL VI berätta om ämnet ur ett brett perspektiv men med länet som fokus. Vi efterlyser lokala berättelser som kan bli artiklar i 2023 års Spaning som handlar om kropp och identitet. Artiklarna kan ha förankring i både dåtid och nutid.

TILL SPANING FÖRSÖKER VI alltid hitta olika infallsvinklar på våra teman. Inget är för stort, för smått eller smalt. Vi välkomnar också många olika perspektiv på ämnet.

VILL DU VARA MED och bidra med din berättelse till Spaning för nästa år? Skicka ett mejl till spaning@regionvastmanland.se

Nyheter

PRIS OCH BERÖM

NOMINERINGAR

Styrelsen för Västmanlands Hembygdsförbund och Fornminnesförening nominerade Rytterne Hembygdsförening till Sveriges Hembygdsförbunds utmärkelse Årets Hembygdsförening 2021, vilket de också blev med följande motivering: Rytterne Hembygdsförening har utvecklats till en engagerad och lustfylld mötesplats för hela bygden. Såväl äldre som yngre inkluderas i en verksamhet som erbjuder en mångfald av aktiviteter, både på hembygdsgården och ute i landskapet. Föreningens intresse och engagemang för barnens situation förr och nu är föredömligt för hela hembygdsrörelsen. Rytterne Hembygdsförening visar styrkan i rörelsens vision om en levande hembygd öppen för alla.

Styrelsen för Västmanlands Hembygdsförbund och Fornminnesförening nominerade Hembygdsföreningen Karmansbo Bruksmiljö till Arbetets Museums och ArbetSams utmärkelse Årets Arbetlivsmuseum 2022, en titel de också tog hem till Västmanland med följande motivering: Mumblingshammarens pulserande hjärta levandegör järnbearbetningen på riktigt i Karmansbo Bruksmiljö. Tack vare föreningens hårda arbete

kan järnhanteringen visas upp på samma sätt som för 250 år sedan, med det heta järnet i autentisk miljö. Föreningen har genom föredömlig uppsökande och engagerande nyrekrytering lyckats få både ökat antal medlemmar och förnyring. En kreativ finansiering tryggar verksamheten för framtiden, likaså gör det aktiva arbetet med kunskapsöverföring genom utbildning av nya smeder, att brukets stolta traditioner kan föras vidare. Karmansbo Bruksmiljö representerar Bergslagens och resten av landets alla järnbruk och är ett levande besöksmål för alla sinnen.

Styrelsen för Västmanlands Hembygdsförbund och Fornminnesförening nominerade boken *7 000 år i Götlundabygden* av Thomas Hjelt, Götlunda Hembygdsförening till utmärkelsen Årets Hembygdsbok 2021. Utmärkelsen gick inte till länet denna gång.

HEDERSDIPLOM

Västmanlands Hembygdsförbund och Fornminnesförenings hedersdiplom delas ut till personer inom eller utom hembygdsföreningarna som gjort en kulturgärning utöver det vanliga. År 2021 delades diplom ut till:

Sören Bååth med motiveringen: Sören har varit aktiv i Industrihistoriska Föreningen i Västerås

sedan dess start 2005. En stor del av hans engagemang har handlat om att synliggöra och berätta om Västerås och Mälardalen som den kanske mest utpräglade av industristäderna i landet. Sören har framför allt arbetat med att genomföra intervjuer av personer som har haft något intressant att berätta om industrihistorien i länet. Berättelserna, som ofta har varit i form av anekdoter och kåserier, har spelats in på film och tecknats ner och finns bevarade på föreningens hemsida. Sören har ett stort kontaktnät vilket möjliggjort flera intressanta studiebesök och föreläsningar för föreningens medlemmar. Sören var också med och startade upp Västmanlands Hembygdsförbund och Fornminnesförenings Industrierivsgrupp och har bidragit till gruppens utveckling. Sörens kulturgärning är stor och har bidragit till ett lyft för industrierivets betydelse i länet.

Märit Sennerlöv med motiveringen: Märit har varit med i Karbenning Hembygdsförening sedan 2017 och sedan dess utträttat storverk. Märit har ett brett kunskapsregister som kommit till nytta inom flera områden. Tack vare Märits efterforskningar kunde föreningen återfå en 1700-talsbibel som varit försvunnen. Hon har inför föreningens 100-årsjubileum i år också sammanställt en jubileumsskrift på 150 sidor om händelser och utvecklingen

NYHETER

i bygden. Märilt har fotograferat och dokumenterat över 700 föremål i föreningens samling, vilket gjort det möjligt för föreningen att värdera samlingen i försäkringssyfte. Hon har varit med och byggt upp museet i Klockargården och också återupptäckt föreningens trädgård där hon hittat både gamla rosor, krusbär och ett speciellt "Karbenning-äppelträd". Märilt är ansvarig för hemsidan och har fått styrelsen att börja genomföra digitala möten. Hon sparar inte på energin när det kommer till föreningens arbete med att bevara och förmedla kulturarvet. Hon är en sann eldsjäl väl värd att uppmärksammas!

Thomas Walldow med motiveringen: Thomas är en sann kämpe för kulturen i bygden och har varit den drivande kraften för att bevara Dingtuna stationshus allt sedan Dingtuna-Lillhärad Sockengille bildades 1974. Stationshuset är idag nyrustat och fint som en pärla i bygden, så omtalat att Thomas till och med fått guida stationen för en järnvägsklubb från Frankrike. Thomas är ordförande i Dingtuna-Lillhärad Sockengille och har ordnat med otaliga föreläsningar och filmvisningar i stationsområdets godsmagasin, bland annat med TV-kände dokumentärfilmaren Jan Bergman. För föreningens medlemmar har han alltsedan 1970-talet arrangerat långt fler än 100 omtyckta buss- och tågresor till intressanta industrier, bygdemuseer och bruksmiljöer i länet och övriga Svealand. Thomas är en sann eldsjäl som sedan länge utfört och fortfarande utför en stor kulturgärning.

Mona-Lis Zelinder med motiveringen: Mona-Lis har varit ledamot i styrelsen för Surahammars Hembygdsförening i många år. Hon har haft olika förtroendeuppdrag och varit vice-ordförande och också ordförande

under 5 års tid. Som ordförande såg Mona-Lis alltid till att föreningens arrangemang var välplanerade och att det fanns tillräckligt med resurser i form av personer som städade både inom- och utomhus vid hembygdsgården, bakade till arrangemangen och serverade de många besökarna med mera. Mona-Lis var mycket aktiv och engagerad även utanför styrelsearbetet och deltog i och arbetade vid de flesta av föreningens arrangemang och arbetsträffar. Mona-Lis är en av de eldsjälar som utgör ryggraden i hembygdsvärket och som förtjänar att uppmärksammas. Det är tack vare deras engagemang och kunskap som vi kan fortsätta att bevara och förmedla vårt kulturarv.

VERKSAMHETSPRIS

Verksamhetspriset är en penninggåva om 5 000 kr och ett diplom. Det delas ut till en förening som i sin verksamhet bidragit till att stärka och bevara intresset för kulturmiljöer i länet.

År 2021 delades priset ut till Fagersta-Västanfors Hembygdsförening med följande motivering: Fagersta-Västanfors Hembygdsförening driver ett av Västmanlands största besöksmål. På hembygdsgården går det att fika, delta vid aktiviteter, ta del av ett äldre kulturarv i både autentisk och lekmiljö samt handla i en fin presentbutik. Föreningens engagerade medlemmar har trevliga benämningar såsom kaffemostrar, blomsterflickor och brevdovor. Året 2020 kom att präglas av covid-19 som under stora delar av året höll landets hembygdsgårdar stängda. De som kunde försöka ställa om istället för att ställa in. Fagersta-Västanfors Hembygdsförening använde under året sociala medier på ett mycket föredömligt sätt. När hembygdsgården inte kunde vara öppen kunde intresserade följa föreningen via

Facebook och delta i frågesporter som "Gissa antal flaggstänger på hembygdsgården", lösa dagens nöt, bildgator och ordflätor. Ibland kunde deltagarna vinna kaffebiljetter. Varje inlägg illustrerades också av en vacker bild från hembygdsgården. Föreningen löste de sociala restriktionerna genom att ha förbokning av besöken i butiken, ordna med julpase som levererades hem till dörren och självplock av blommor i rabatterna. Föreningen har på mer än ett sätt visat hur man kan ställa om och fortsätta hålla intresset för hembygdsgården och föreningen vid liv trots påverkan av en pandemi.

VERKSAMHETSBRIDRAG

Verksamhetsbidraget från Västmanlands Hembygdsförbund och Fornminnesförening delas ut till projekt och aktiviteter som stärker föreningarna och som kan komma att ge dem fler medlemmar.

År 2021 fanns det 70 000 kr att fördela. Det kom in 14 ansökningar om bidrag till en summa av 131 500 kr. Bidraget fördelades enligt följande: 5 000 kr till Hembygdsföreningen Arboga Minne för projektet "Vandra", en digital fotovandring. 7 000 kr till Badelunda Hembygdsförening för färdigställandet av en bok om Bjurhovdas historia. 5 000 kr till Dingtuna-Lillhärad Sockengille för framtagandet av en presentationsfolder. 6 000 kr till Fläckebo Hembygdsförening för att göra hembygdsgården mer attraktiv och bygga en grillplats. 5 000 kr till Hembygdsjournalen för en dokumentation av artiklar och få dem sökbara. 7 000 kr till Götlunda Hembygdsförening för färdigställandet av en bok om Götlundabygden. 6 000 kr till Karbenning Hembygdsförening för aktiviteter kring föreningens 100-årsfirande. 5 000 kr till Kumla

Hembygdsmuseer för informations- skyltar om Ransta. 6 000 kr till Riddarhyttans Hembygds- och Intresseförening för att inreda ett nytt hembygdsmuseum. 6 000 kr till Säby Hembygdsmuseum för att tillgängliggöra föremålssamlingen. 6 000 kr till Västerfärnebo Hembygdsmuseum för att tillgängliggöra hembygdsgårdens utemiljö för besökare med fysiska begränsningar. Slutligen fördelades 6 000 kr till Västervåla Hembygdsmuseum för att inreda ett nytt hus för barnverksamhet.

NYTT PÅ LÄNSMUSEET

YTTRANDEFRIHETENS GRÄNSER 22 JANUARI – 29 MAJ 2022

Det kallas för yttrandefrihet. Du tar den för given. Demokrati bygger på fria röster, samtal och förmågan att lyssna även till det du inte gillar. När vi är fria att säga vad vi vill är det lätt att ta det för givet. Men yttrandefriheten är inte skriven i sten. Vad händer om samtalen tystnar?

Yttrandefrihetens gränser handlar om vikten av att olika röster kommer till tals, men också om svårigheter som kan uppstå. Med historiska exempel och dilemmafrågor vill vi utmana besökare att reflektera och samtala med varandra. Utställningen är producerad av Forum för levande historia.

FOLKRÖRELSE, RÖSTRÄTT OCH KAMP – OM DEMOKRATIN I SVERIGE 16 NOVEMBER 2021–21 AUGUSTI 2022

För hundra år sedan beslutade Sveriges riksdag att införa allmän och lika rösträtt. Många människor var engagerade i det som beskrivits som 1900-talets viktigaste riksdagsbeslut. Utställningen berättar om kampen i Västmanland. Alltifrån folkrörelserna till flera av de tidiga rösträttskamparna.

Utställningen är till stora delar samma utställning som visades till och med 14 november under namnet Fira demokratin – om folkrörelser, rösträtt och kamp. Fira demokratin var en liten vandringsutställning från Sveriges riksdag som nu har flyttat vidare. Däremot fortsätter vi visa våra egna tillägg Folkrörelser, rösträtt och kamp i utställningen, kompletterat med material från Köpings förening för kvinnlig rösträtt.

PROGRAM

Det händer mycket på museet för alla åldrar både på plats och online. Titta in på museets hemsidas Kalender – Västmanlands läns museum (www.vastmanlandslansmuseum.se) eller följ oss på Facebook och Instagram för att inte missa något tillfälle!

MUSEETS LJUDAPP

I länsmuseumets app finns det två ljudvandringar att ta del av. Ljudvandring-appen finns att ladda ner helt gratis från App Store och Google Play och heter Västmanlands läns museum.

Vandringen ”Om föremålen kunde berätta” finns i museets fasta utställningar på Karlsgatan 2. Bland alla föremål i museets utställningar är det några som gärna vill berätta sin egen historia och om tiden innan de hamnade på museet. Hur skulle det låta om föremålen själva fick berätta? I den här vandringen kan du lyssna till fem föremål som själva berättar sin historia. Vandringen finns på svenska, engelska, finska och arabiska. Alla berättelser bygger på fakta.

Vandringen ”Skitviken – en rostig lustgård full av liv” vann pris för Årets samtidsdokumentation 2020. Motiveringen till priset lyder: Livet i Skitviken är en dokumentation från Västmanlands läns museum. Med små medel har de fångat en subkultur på

en undanskymd plats omgiven av nya skrytbyggen i Västerås. Den har bland annat resulterat i att enskilda berättelser tillgängliggjorts via en app. Det gör det möjligt att lyssna på berättelserna samtidigt som man befinner sig på plats. Ett nytt och spännande grepp där insamling och utställning integreras. En skylt för att uppmärksamma ljudvandringen har tagits fram och där finns en QR-kod så att du lätt ska kunna ladda ner appen. Skylten sitter på en lyktstolpe vid södra broräcket över Skitviken på Ångkraftverkets sida. Vandringen finns på svenska.

BOKA SKOLVISNINGAR DIGITALT

Sedan hösten 2020 finns ett nytt digitalt bokningssystem på museets hemsida. Där är det möjligt att boka skolvisningar och studielådor. Nya lediga tider läggs ut kontinuerligt här: www.vastmanlandslansmuseum.se/boka-visning

KULTURARV VÄSTMANLAND

På webbsidan Kulturarv Västmanland finns nu möjlighet att läsa vilka byggnader och bebyggelseområden i Arboga kommun och Västerås innerstad som bedöms vara särskilt kulturhistoriskt värdefulla. Arbetet med kunskapsunderlaget bygger på en byggnadsinventering med analys och kulturhistorisk värdering. Arbetet har drivits som ett samarbetsprojekt mellan Västmanlands läns museums kulturmiljövård, Länsstyrelsen i Västmanlands län, Arboga kommun och Västerås stad www.kulturarvvastmanland.se.

BLOGG

Under pandemin började länsmuseumets arkivarie uppdatera sina kollegor om stort och smått på en mer eller mindre öde arbetsplats. Hälsningarna har nu blivit en blogg, ”En arkivaries betraktelser” som finns att läsa på länsmuseumets hemsida.

NYHETER

DIGITALT MUSEUM

På Digitalt museum

www.digitaltmuseum.se syns mer och mer av länsmuseets samlingar. Där finns foton på föremål från samlingarna och fotosamlingar, bland annat från fotograf Gustaf Åhmans samling. Bilderna är skannade av KulturarvsIT i Hallstahammar.

NYA RAPPORTER

NYTTAN MED KULTURMILJÖ

Sveriges 21 länsstyrelser har tillsammans tagit fram publikationen *Nyttan med kulturmiljö* som handlar om landets kulturmiljöer och det arbete som länsstyrelserna gör för att främja kulturarvet. I avsnittet om Västmanland, "Allas ansvar – en samlande kraft", lyfts vikten av att olika aktörer i länet tillsammans i dialog och bred samverkan arbetar för största möjliga kulturmiljönytta.

ARKEOLOGISKA RAPPORTER

Stiftelsen Kulturmiljövård har under året gett ut ett flertal rapporter kring sin verksamhet. De finns att ladda ner på hemsidan: www.kmmd.se/rapporter

NYA BÖCKER

300 ÅR I GÖTLUNDABYGDEN

Thomas Hjelt

Götlunda Hembygdsförening & HS

Historiebruket 2021

218 sidor

ISBN: 9789163978975

Boken är andra delen i en skildring av Götlunda socken och sträcker sig från 1721 fram till idag. De båda delarna i bokserien är utgivna för att fira Götlunda Hembygdsförenings 100-årsjubileum 2020.

ANDREAS KALSENIUS 1688–1750 BISKOP I VÄSTERÅS STIFT

Hans Fredrik Silén & Peter Stillnert

Stifthistoriska sällskapet i Västerås stift 2021
37 sidor

Denna upplaga av Västerås stiftshistoriska sällsorks småskriftsserie handlar om några personer som haft stort inflytande för Svenska kyrkan. Skriften finns att läsa på internet.

BERGSLAGSNATUR

Mats Andersson

187 sidor

ISBN: 9789151989501

Boken Bergslagsnatur är ett strövtåg i Lindesbergs kommun som handlar om växter, djur, skogar och ängar, sjöar och vattendrag. Boken berättar om en bygd präglad av gruvor, hyttor och järnbruk under tusen år. Boken kan köpas hos bland annat Blombergsska bokhandeln i Lindesberg eller direkt av författaren.

BJURHOVDA – DE FÖRSTA FYRA TUSEN ÅREN – FRÅN STENÅLDERSBOPLATS TILL MILJONPROGRAM

Rolf Grahn

Badelunda Hembygdsförening genom PO

Flodbergs förlag 2021

152 sidor

ISBN: 9789198276336

Boken om Bjurhovdas historia handlar om fyra tusen år på en plats som idag till stor del är ett bostadsområde. I boken får läsaren lära mer om Bjurhovdas långa och fyndrika historia och också träffa personer som varit verksamma på platsen. Informationen är hämtad i kyrkböcker och olika arkiv.

BYGD OCH BRUK NR 10

Redaktion Barbro Strömberg med flera
Tidskriften ges ut av hembygdsföreningarna i Skinnskattebergs kommun. Jubileumsutgåvan nr 10 innehåller 15 artiklar med olika teman från trakten.

DET BYGGDES ALDRIG NÅGON JÄRNVÄG I SIGTUNA OCH ÄNGSÖ... OCH VÅRA INDUSTRISAMHÄLLEN FINNS INTE LÄNGRE FÖR DE HAR ERSATTS AV EN GLOBAL BY

Crister Mattson

Vision vetande 2021

179 sidor

ISBN: 9789180203005

Boken handlar om järnvägens betydelse för vår utveckling och hur tidigare framgångsrika samhällen nu är på utdöende och har ersatts av en global by. Boken handlar också om varför det aldrig byggdes någon järnväg till Sigtuna eller Ängsö, och att det i efterhand visat sig vara deras framgångsfaktorer.

DET LYSANDE TOMRUMMET – OM KONST, MYSTIK OCH MEDVETANDE I IVAN AGUÉLIS SPÅR

Redaktör Erika Dahlén

Bokförlaget Lejd 2021

185 sidor

ISBN: 9789185725595

Boken är en antologi som undersöker den tidsanda som präglade det tidiga 1900-talets Sverige och säkerligen påverkade konstnärer som Ivan Aguéli och Hilma af Klint. Boken ställer frågan om vad det nyvaknade intresset för dessa andliga sökare från förra sekelskiftet egentligen säger om vår egen tid? Finns det ett behov av andra perspektiv än det sekulära?

EN VANDRARE

Fayad El-Natour

Recito förlag 2021

354 sidor

ISBN: 9789177655374

Söndagen den 8 januari år 1967 landar SAS-planer på Torslanda flygplats i Göteborg. Ut kliver en 19-årig ambitiös palestinier som möts av mörker, blåst och vinterkyla. Arbets- och uppehållstillståndet ligger i resväskan. Det berättigar till svetsarjobbet på Eriksbergvarvet

nästa dag. Hur blev vandrigen för denna invandrare när vi ser tillbaka i backspegeln efter drygt 50 år?

HEMLIGT KONTRAKT

Mats Hellstrand

Ormstunga förlag 2022

468 sidor

ISBN: 9789198378023

Den 28 december 1757 drabbar bönder från Möklinta i Västmanland samman med vaktfolk från Sala silvergruva. Slagsmålet blir våldsamt och är på väg att sluta i dråp, något som avstyrs av änkan och skogsbonden Ylva Jonsdotter. I boken får läsaren följa Ylva och inspektör Brita i Högfors i deras kamp för att förbättra villkoren för dem som har det sämst ställt i samhället, kvinnorna.

HÄLLRISTNINGAR I VÄSTMANLANDS LÄN

Sven-Gunnar Broström och Kennet Ihrestam

BOTARK/Sven-Gunnar Broström 2021

160 sidor

ISBN: 9789163936777

Boken innehåller en komplett redovisning av landskapet Västmanlands kända figurristningar. Författarna, som båda är hedersdoktorer inom arkeologi, har arbetat med länets hällristningar sedan 1980-talet.

JAKOBSBERG – BERÄTTELSE OM EN STADSDEL I VÄSTERÅS 1890–2000

Redaktion Roland Pettersson med flera
Publicerad av Jakobsbergs historiegrupp

149 sidor

ISBN: 9789152700259

Boken innehåller berättelser från stadsdelen Jakobsberg i Västerås från åren 1890–2000. Boken har skapats av en arbetsgrupp med rötter i stadsdelen och har uppmärksammats stort i media.

KAKELUGNEN I SVERIGE – PERSPEKTIV FRÅN VÄRLDSARVET ENGELSBERGS BRUK

Redaktion Kurt Almqvist med flera

Bokförlaget Stolpe 2021

230 sidor plus bilaga

ISBN: 9789189069169

År 1767 presenterade arkitekten och överintendenten Carl Johan Cronstedt en konstruktion som skulle komma att förändra svensk arkitektur och hushållning under de kommande 150 åren: den moderna kakelugnen. I boken får vi följa kakelugnens utveckling från 1700-talet till idag.

KLIPPAN – ETT HISTORISKT KVARTER

Anders Lif

Bostadsstiftelsen Aroseken 2021

67 sidor

ISBN: 9789151989396

Boken handlar om kvarteret ”Klippan”, som egentligen heter Kvarteret Kraka. Författaren tar avstamp i den äldsta historien och arbetar sig fram till senare tiders nöjesetablissemang. Boken har tryckts i liten upplaga av Aroseken.

KÖPINGSBOKEN 2021, ”ETT GODT STYCKE HIMMEL”

Redaktör Henry Segerström

Förlagshuset Nordens Grafiska AB 2021

194 sidor

ISBN: 9789198289473

I den senaste Köpingsboken finns artiklar om allt från covid-19 och Gårunt Show till Carl Wilhelm Scheeles giftermål och Carl Michael Bellmans besök i Kolsva. En årlig tillbakablick avslutar boken som är skriven av flera författare.

LIVET PÅ ÄNGSÖ – FÖLJ MED PÅ EN TIDSRESA 1900–1970

Redaktion Pauline Salzer med flera

346 sidor

Vulkan 2021

ISBN: 9789189462434

Boken skildrar Ängsös historia med berättelser om hur livet levdes med bland annat skola, lanthandel, jordbruk, fiske, hantverk och danskvällar. Läsaren får även ta del av information om alla de torp och gårdar som ingått i Ängsö Fideikommiss. Minnena och erfarenheterna från dem som växt upp på Ängsö vävs samman till ett magiskt titthål tillbaka i tiden. Boken ges ut av föreningen ”Livet på Ängsöbokens vänner”.

MIN VÄN OLSSON – EN BOK OM VÄSTERÅS

Håkan Klang

Idima Förlag 2021

92 sidor

ISBN: 9789151945606

Det var det dumaste jag hört de senaste tjugo åren, sa Olsson. Han pekade upprepade gånger med fingret på en artikelrubrik i VLT, där det stod ”Fallskärm för uteliggare”. Vad menar dom egentligen, ska folk kasta sig ut från Djäknebergets restaurang och flyga iväg över stan, eller va? Läs denna bok och följ med Olsson på en tur genom Västerås!

MINNEN FRÅN SURAHAMMAR

Alfred Östberg

Surahammars Hembygdsförening 2021

Boken innehåller kapitel med bland annat följande rubriker: Verkstäderna, Bränntorv, Hjultillverkningen, Järnvägsaxlar, Den första bruksparken, Bruksamhället söder om torget, Sanitära förhållande, Arbetaren och Nöjen. Surahammars Hembygdsförening, som också ger ut boken, har lagt till bilder till boken som kostar 100 kr och kan köpas av föreningen.

NYHETER

OM BOWALLEN OCH NYHÝTTA BÝARS BESKAFFENHET

Märit Sennerlöv
Märit Sennerlöv 2021
400 sidor
ISBN: 9789151989679

Boken innehåller berättelser om byns gårdar och folket som levde där i generationer med anor tillbaka till 1450-talet. Den är också illustrerad med flera hundra bilder och stamtavlor. Boken går att köpa av författaren eller hos Ewerlöfs Bokhandel i Sala.

SE UPP I BACKEN! – INA LUNDBECKS LEVNAD (1876–1964) – KAVAT SKOLFLICKA I VÄSTERÅS OCH IDOG FAMILJEMOR I SALTSJÖ–STORÄNGEN

Kurt Hultgren
Perrongförlaget 2021
144 sidor
ISBN: 9789151965420

Boken handlar om Ina Lundbecks liv från kavat skolflicka i Västerås till idog familjemor i Saltsjö–Storängen.

SKOLKLASSER JUGANSBO SKOLA ÅREN 1905–1952

Jugansbo bygdegårdsförening
Jugansbo bygdegårdsförening 2021
67 sidor

Boken handlar om skolklasser i Jugansbo skola och kan köpas av Jugansbo bygdegårdsförening.

SKOLORNA I TÄRNA – EN DEL AV VÄSTMANLANDS HISTORIA

Carola och Hans Karlsson
ISBN: 9789152714928

Boken berättar historien bakom tillkomsten av skolorna i Tärna. Läsaren får också bekanta sig med flera av de lärare som funnits i socknen, från slutet av 1700-talet fram till nedläggningen av den sista skolan 1966. Boken kan beställas via e-post: skolboken@tingvastbo.se

SKUGGORNA

Yvonne Gröning
Västmanlands läns museum 2021
149 Sidor
ISBN: 9789187828805

Boken Skuggorna är Västmanlands Hembygdsförbund och Fornminnesförenings och Västmanlands läns museums årsbok för 2022. Boken är en fristående fortsättning på boken Älskad där vi återigen får stifta närmare bekantskap med familjen Hamilton på Högfors, denna gång med Viveka och Adolf Hamilton. Författaren har tagit del av dagböcker och brev från en tid då familjens liv präglades av världskrig, klassmotsättningar och pandemin spanska sjukan. Men där finns också utrymme för kärlek, skratt och poesi. I Yvones berättelse träder syskonen fram ur skuggorna och vi får möta dem på ett sätt som vi inte gjort tidigare.

SMITTANS RIKE – OM SYFILIS I KONST, KULTUR OCH KROPP

Agneta Rahikainen
Natur & Kultur Allmänlitteratur 2021
276 sidor
ISBN: 9789127170377

Sjukdomen syfilis smittar genom sexuell överföring och kan leda till både fysiskt och psykiskt lidande. Boken tar upp syfilisens kultur- och socialhistoria i denna essäsamling, där författaren tar avstamp i sin egen familjehistoria.

STRÖMSHOLMS KANAL – DE 26 SLUSSARNA

Anders Berlin
Votum 2021
112 sidor
ISBN: 9789189021341

Boken tar läsaren med på en resa från Borgåsund vid Mälaren till Smedjebacken i Dalarna. Strömsholms kanal bjuder på 26 slussar och boken gör nedslag kring orter, historiska byggnader och naturområden som passeras längs vägen. Boken är en resa i både historia och nutid där dagens foton varvas med historiskt bildmaterial.

STRÖMSHOLMS KANAL – EN UPPLEVELSE FRÅN DALASKOG TILL MÄLARDAL

Anders Geidemark
Innblåstur 2021
303 sidor
ISBN: 9789151993621

Anders Geidemark är naturfotograf och har ägnat ett år åt att dokumentera den 225 år gamla kanalen. Boken är full av bilder som visar den fantastiska miljön och naturen som följer längs med kanalen med sitt utlopp i Borgåsund. I boken finns något för alla och den kan användas som inspiration till platser för läsaren att besöka.

SUDETTYSKARNA I VÄSTERÅS EN BORTGLÖMD INVANDRARGRUPP

Redaktör Gunilla Zimmermann
Kulofri förlag 2021
97 sidor
ISBN: 9789198519891

Boken handlar om de sudettyskar som fördrevs från Tjeckoslovakien efter andra världskriget och hamnade i Västerås, ofta som arbetskraft åt ASEA.

SVENSKA INDUSTRISNILLEN

Anders Johnson
Historiska media 2021
367 sidor
ISBN: 9789177895398

Boken handlar om slutet av 1800-talet, då en rad industrisnillen kom att forma svensk historia, bland annat Alfred Nobel, Gustaf Dalén, Lars Magnus Ericsson och Sven Wingquist. Vad var det som gjorde att just denna period stod för så många banbrytande insatser, som sedan lade grunden till flera framgångsrika industrier?

SÄLLSKAPLIGT

Sven Olof Karlsson
IDIMA förlag 2021
153 sidor
ISBN: 9789151945590

Boken är en antologi utgiven av Västmanlands författarsällskap och innehåller 41 texter av 20 författare med det gemensamma att de har anknytning till Västmanland.

THE PART YOU THROW AWAY

Katrin Ingelstedt
Publicerad av Västerås museer 2021
94 sidor
ISBN: 9789198698305

Joakim Ojanen är idag en av Sveriges mest framgångsrika konstnärer. Under perioden 17 april till 26 september 2021 visade Västerås Konstmuseum skulpturer tillverkade av Ojanen i en utställning med samma namn som boken. Boken tar avstamp från utställningen och låter besökaren ta del av Ojanens skulpturer via ett stort bildmaterial.

UPPTÄCK ARBOGA PÅ MITT SÄTT

Birgit Johansson
370 sidor

Boken är en hyllning till Arboga från 90-åriga Birgit Johansson som bott i staden i 60 år. Den innehåller text och bilder från Arbogas historia och är

full av hänvisningar om var man kan hitta mer information kring det man är intresserad av. Boken säljs bland annat på Arboga Museum.

VÄSTRFÄRNEBO KYRKA 250+ - ALTARSKÅPET 500 ÅR

Erik Pettersson med flera
Västerfärnebo-Fläckebo församling 2021
35 sidor

Boken handlar om Västerfärnebo socken, dess invånare och kyrkans historia – både före och efter ombyggnationen 1767–1770. Här finns en presentation av arkitekten bakom kyrkans utformning, murmästare Johan Henrik Walmstedt. I ett eget kapitel får läsaren veta mer om det medeltida altarskåpet som tillverkades i Antwerpen omkring år 1520.

ÅRSBOK 2022, HEMBYGDSFÖRENINGEN ARBOGA MINNE

Redaktör Peter Ståhl
Hembygdsföreningen Arboga Minne 2021
118 sidor
ISSN: 0440-680X

Årsboken för 2022 innehåller tio artiklar om Arbogas historia från forntid till nutid. Artiklarna inramas med bilder från museets stora fotoarkiv. Boken säljs på Arboga Museum och presenteras med innehållsförteckning på föreningens hemsida.

ÅTTONDE UPPDRAGET – UNG MATROS I UBÅT UNDER ANDRA VÄRLDSKRIGET: GIORDANO DEL TREPPIS BERÄTTELSE BEARBETAD AV ULF KJELLSSON

Ulf Kjellsson
Vaktel förlag 2021
192 sidor
ISBN: 9789188441836

Detta är historien om en ung italiensk man som lämnade hemmet vid 16 års ålder. Han gick in i italienska marinen 1939 och valde ubåt eftersom det var det säkraste alternativet – då.

Han hamnade i andra världskriget, överlevde sju uppdrag och lockades av det åttionde, en resa i ubåt från Frankrike till Singapore. En resa som skulle ändra hans liv för all framtid.

ÄLSKADE VALLBY – ETT VÄSTMANLAND I MINIATYR

Boken är utgiven i samarbete mellan Västmanlands Hembygdsförbund och Fornminnesförening, Västmanlands läns museum och Vallby Friluftsmuseum. Boken är hembygdsförbundets och läns museets årsbok för 2021.

Västmanlands läns museum 2021
238 sidor
ISBN: 9789187828799

I boken får läsaren följa med på en resa genom friluftsmuseets hundraåriga historia. I text och bild berättas om visionerna, museimiljöerna och de pedagogiska idéerna. Vallby Friluftsmuseum skapades för att bli ett "Västmanland i smått" där såväl byggnader som växter och djur skulle berätta om västmanländska traditioner och livsvillkor under flera hundra år.

ÄVENTYRET TEKNIKBYN – ÅREN 1997–2006

Evert Jonsson
201 sidor
ISBN: 9798506464686

Det här är berättelsen om Äventyret Teknikbyn, teknologiparken i Västerås. Boken är en kronologiskt upplagd och bitvis humoristisk bok, utan skönmålning eller svartmålning, med intressanta och spännande sekvenser hämtade från de åtta åren mellan år 1997 och år 2006.

:spaning

POSTADRESS: Tidskriften Spaning,
Västmanlands läns museum, Karlsgatan 2, 722 14 Västerås.

BESÖKSADRESS: Karlsgatan 2, Västerås.

REDAKTÖRER:

Susanne Cassé, hembygdskonsulent, Västmanlands Hembygdsförbund och Fornminnesförening. E-post: susanne.casse@regionvastmanland.se

Jennie Schaeffer, läns museichef, Västmanlands läns museum.

E-post: jennie.andersson.schaeffer@regionvastmanland.se

Katarina Curman, styrelseledamot, Västmanlands Hembygdsförbund och Fornminnesförening. E-post: katcurman@gmail.com

HUVUDMÄN FÖR TIDSKRIFTEN:

Västmanlands läns museum och Västmanlands Hembygdsförbund och Fornminnesförening.

ANSVARIG UTGIVARE:

Jennie Schaeffer, e-post: jennie.andersson.schaeffer@regionvastmanland.se

I REDAKTIONSGRUPPEN INGÅR ÄVEN

Ida Andersson, antikvarie, Västmanlands läns museum

Johan Andersson, IT-arkivarie, Västerås stadsarkiv

Lena Engström Englin, museipedagog, Västmanlands läns museum

UTÖVER REDAKTIONEN MEDVERKAR:

Gunilla Albért, ordförande RFSL Västmanland

Hans Almgren, historiker och författare

Bernt Andersson, författare till böckerna om Kungsör 1900–2000

Fredrik Badh, bebyggelseantikvarie, Västmanlands läns museum

Anna Bromarker, byggnadsantikvarie, Västmanlands läns museum

Alicia Brännback, studerande vid Mälardalens universitet

Patrik Hedljug, fotograf

Camilla Hjelm, arkivarie, Västerås stadsarkiv

Ivan Klaesson, arkivarie, Västmanlands läns museum

Anders Lif, journalist och författare

Robert Persson, leg lärare

Ingvar Selin, mångsysslare och tekniker

Jan Smedjegård, smittskyddsläkare, Region Västmanland

Krister Ström, tidigare läns museichef, Västmanlands läns museum

FOTO: Där inget annat nämns, Västmanlands läns museum

LAYOUT OCH REDIGERING: **Haus**

KORREKTUR: **Redaktionsgruppen för Spaning**

ANNONSFAKTA OCH BOKNING: Kontakta redaktionen

DISTRIBUTION: Tidningen ingår i medlemskapet i Västmanlands Hembygdsförbund och Fornminnesförening men sprids gratis på skolor, studieförbund, bibliotek, kommunala kulturkanslier, museer och vårdinrättningar i länet. Om du saknar Spaning på din arbetsplats, kontakta redaktörerna.

PRENUMERATIONER: Privatpersoner kan prenumerera på Spaning genom att bli medlemmar i Västmanlands Hembygdsförbund och Fornminnesförening. Ring, skriv eller e-posta din adress till spaning@regionvastmanland.se

TRYCK: Stibo Complete

UPPLAGA: 4 000 ex.

UTGIVNING: 1–2 ggr per år

ISSN: 1651–2774

MATERIAL OCH BIDRAG: Tidskriften Spaning, Karlsgatan 2, 722 14, Västerås.

Eller: spaning@regionvastmanland.se. För ej beställt material ansvaras ej.

För signerade artiklar ansvarar författarna.

VÄSTMANLANDS HEMBYGDSFÖRBUND OCH FORNMINNESFÖRENING
www.hembygd.se/vastmanland

Hembygdsförbundets uppgift är att främja hembygdskunskap, kulturminnesvård och hembygdsvård.

Förbundet är samarbetsorgan för hembygdsföreningarna i regionen och skall stödja föreningarnas verksamhet. Förbundet skall tillvarata rörelsens intressen på regional nivå och samarbeta med museer, kulturminnesvårdande organ och andra organisationer.

Genom att gå med som enskild medlem i Västmanlands Hembygdsförbund får du årsboken som Länsmuseet och Hembygdsförbundet ger ut. Du får också Länsmuseets och Hembygdsförbundets tidskrift *Spaning* som utkommer med ett till två nummer per år, samt erbjudanden om att delta i temadagar, kurser i olika ämnen och medlemsresor inom och utom länet.

Ordförande i förbundet är Bengt Wallén.
Västmanlands Hembygdsförbund har sitt kansli på Länsmuseet.
Adress: Västmanlands Hembygdsförbund och Fornminnesförening,
Karlsgatan 2, 722 14 Västerås, telefon 021-481 86 58

Kontaktperson:
Konsulent Susanne Cassé, susanne.casse@regionvastmanland.se

VÄSTMANLANDS LÄNS MUSEUM
www.vastmanlandslansmuseum.se

Västmanlands läns museum har kontor, utställningar, arkiv och bibliotek på Karlsgatan 2 i Västerås.

På WestmannaArvet i Hallstahammar finns museets föremålsmagasin, vård- och registreringslokaler.

Vår uppgift är att fördjupa kunskapen om det västmanländska kulturarvet, väcka opinion, öka insikten om det förflutna och berika perspektiven på samtiden och framtiden. Museet skall vara en plats där man kan ta del av vad som sker i samhället.

Västmanlands läns museum

Karlsgatan 2, 722 14 Västerås. Telefon 021-39 32 22
E-post: lansmuseet@regionvastmanland.se

Utställningarna på Karlsgatan 2 är öppna tisdag, torsdag–fredag 10–17, onsdag 10–20 och lördag–söndag 12–16. Arkiv och Bibliotek är öppet helgfri tisdag–fredag kl 10–16 med lunchstängt 12.00–12.30.

På hemsidan finns även vårt Digiseum där du hittar museets digitala utbud – som du kan ta del av hemifrån.

WestmannaArvet

Besöksadress: Industrigatan 1D, Hallstahammar. Besök efter överenskommelse bokas på telefon 021-39 32 22.

Berätta för oss

Hör gärna av dig till redaktionen med insändare och åsikter om tidningen. Skicka gärna in material eller uppslag som du tycker vi borde ta upp. Vi läser allt med stort intresse. Skriv till Tidskriften *Spaning*, Karlsgatan 2, 722 14 Västerås eller e-posta till spaning@regionvastmanland.se

AVSÄNDARE: VÄSTMANLANDS LÄNS MUSEUM, KARLSGATAN 2, 722 14 VÄSTERÅS

